Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра.

(Нѣсколько интермедій XVII — XVIII столѣтій).

Посвящается памяти А. Н. Пыпина.

I.

«Comoedia est poësis drammatica, quae civiles et privatas actiones non sine leporibus et facetiis imitatur; sive est metrica in personis vitae humanae expressio, formata iucunditatis et utilitatis gratia»—такое опредѣленіе комической поэзіи даютъ старинные учебники польскихъ и малорусскихъ школъ, а вслѣдъ за ними—и курсы піитики, преподанные и въ духовныхъ школахъ Великой Россіи[1]). Къ этому опредѣленію слѣдуетъ еще присоединить еще такую подробность: въ то время, какъ трагедія изображаетъ «virorum illustrium calamitates», «actiones grandiores ac nobiliores illustrium virorum aut heroum» — «comica poësis versatur circa res humiles et plebeas, imitatur actiones levium personarum...»[2]). Такими низкими и простонародными лицами могли быть—и дѣйствительно являлись въ интермедіяхъ или ин-

1) Піитика 1700 г., рук. И. П. Библ. *Разн.* Q. XIV, № 28; ср. «Comoedia definitione juxta Pontanum est Poësis drammatica, quae ob docendam vitae consuetudinem civiles et privatas actiones non sine lepore et facetiis imitatur» (Via ducens philomusos in Parnassum Poëseos... strata»... 1745—46 гг., рук. Библ. Тверск. Сем. № 36), и «Comoedia est poesis drammatica, quae ob docendam vitae consuetudinem civiles et privatas actiones cum lepore et facetiis imitatur» (Idea artis poeticae in Archipraesuleo Słotwinsciano Tferensi Helicone... expressa... anno 1791»).

2) И. П. Б. *Разн.* Q. XIV, № 28 и Кіево-Мих. мон. № 518 (1712), t. II, л. 168 и др.

терлюдіяхъ: крестьяне, цыгане, татары, казаки и т. п. представители низшаго слоя населенія шляхетской польской республики; тѣ же лица выступаютъ и въ малорусскихъ, а позже—и въ великорусскихъ интермедіяхъ и сценкахъ, сочинявшихся авторами XVII—XVIII вв.[1]). Эти интермедіи давно уже получили высокую оцѣнку подъ перомъ глубокаго знатока ихъ и любителя родной старины, К. В. Вуйцицкаго: «Te to dyjalogi», пишетъ онъ, «komedyje i intermedia uważane za najpiękniejszy pomnik narodowych dramatów naszych, za wielki materyał do utworzenia sztuki — oddzielnéj, samorodnéj, polskiej, historycznéj. Żywe obrazy zapomnianych figur tu oddychają ze starym językiem. W nich klecha, kantor, bakalarz, plebani, dworacy, żaki, żołnierze, obozowi, hajducy, towarzysze pancerni, pątnicy wędrowni, sołtysi, czarownice i guślarze, tyle stanów, co już z ziemi naszéj przewiały nazawsze, a jednak do życia domowego przodków przyrośli, we właściwéj okazują się barwie... Niéma tu żadnego naśladowania obczyzny, są to obrazy rodzinne, własne»[2]).

Этотъ восторженный отзывъ, который требуетъ, однако, ограниченія въ послѣднихъ своихъ словахъ, имѣетъ тѣмъ болѣе основаній, что польская интермедія, выйдя изъ стѣнъ школы, перешла въ народъ и прочно и надолго укрѣпилась тамъ. Для насъ она имѣетъ также значеніе источника для нѣкоторыхъ народныхъ сценъ, отчасти вошедшихъ въ представленія кукольнаго театра, отчасти живущихъ внѣ его.

Несомнѣнно, что первоначально у польскихъ авторовъ изображеніе простонародныхъ типовъ было намѣренно каррикатурнымъ; тогда какъ у малорусскихъ писателей XVIII столѣтія, народъ, угнетенный шляхтой и лишенный права исповѣдывать религію отцовъ и дѣдовъ—изображается съ глубокимъ сочувствіемъ и жалостью. Но и тѣ и другіе, и польскіе и малорусскіе авторы, въ общемъ недурно передаютъ внѣшнюю сто-

1) См. «Очерки» Н. И. Петрова, «Лѣтописи» и «Русскія драмат. произведенія» I—II. Н. С. Тихонравова и др.

2) K. W. Wójcicki, «Teatr starożytny w Polsce», 1841, II, 17—18.

рону простолюдина, его рѣчь, обычаи, понятія, и потому интермедіи XVII — XVIII ст., помимо литературной цѣнности представляютъ немаловажный матеріалъ и для этнографа и для историка языка и культуры.

Несмотря на значительное количество уже найденныхъ и опубликованныхъ интермедій, время отъ времени, при занятіяхъ рукописной литературой XVII — XVIII вв. случается порою найти еще неизвѣстный, или мало оцѣненный матеріалъ, важный какъ для исторіи школьнаго, искусственнаго,—такъ и народнаго театра, почти неизслѣдованнаго,—за отсутствіемъ точныхъ свѣдѣній о судьбахъ школьной интермедіи, послѣ того, какъ она, подобно другимъ родамъ литературныхъ произведеній, оставленная въ XVIII в. высшими классами, — опустилась въ простонародную среду.

Во время нашихъ занятій старинной малорусской и польской рукописной литуратурой намъ удалось и въ области театра найти нѣчто, представляющее интересъ новизны, и въ нижеслѣдующихъ замѣткахъ мы считаемъ нелишнимъ подѣлиться съ историками польской и русской драматической литературы нѣкоторыми добытыми нами фактами. При изданіи текстовъ пьесъ стараемся воспроизвести ихъ возможно ближе къ оригиналу, сохраняя его правописаніе.

Главнымъ героемъ издаваемыхъ ниже интермедій является крестьянинъ, chłop; поэтому прежде всего ознакомимъ читателя съ тѣмъ, при какой обстановкѣ иногда появлялся этотъ персонажъ на школьной и народной сценѣ — вмѣстѣ съ шутомъ, въ качествѣ его помощника и слуги [1]):

Scurra in corbe [2]), aportante illum rustico ficto:
Ha, ha, ha! czy widział kto [3]) kiedy błazna? owo ia iest!

1) По рук. Имп. Публ. Библ. *Разноя.* Q. XIV, № 10 (о ней подробнѣе — ниже), л. 255 об.—256 и *другой* варіантъ—ibid., л. 361 об.—362; первый означаемъ *a*, второй—*b*; *b* болѣе исправный.

2) *a*—orbe.

3) *a* — только: kiedy.

Postoy, chłopie, wprzody się niech z Pany rozprawię.
Postoy, by cię zabiło, nie długo zabawię[1]).
A czy wiecie, ktom ci iest? Jegomość Pan błazen —
Tak mię zowią, a chłopa—pan Waszka Przylazen. ||
Ha, ha, ha, moy chłopku! Czemusz się smieiecie?
Wżdy się tak[2]) z poddanemi swemi sprawuiecie.
Za łeb[3]) chłopa, niech robi! a za com go naiął?
Czy tylko bys mię dzwigał, darmo pieniądze wziął.
Trzeba tesz co przycierpiec[4]). Wiecie dokąd spieszę?
Na bankiet krolewski, lecz nie wiem, czy ucieszę.
Nauczcie mię sposobu, iako cieszyc Pany[5]),
Trzeba by podobno wychylac cni dzbany.
Będziemysz pic, oy będziem, moy Waszko, moy złoty:
Płocho — zarobiemy dzis sobie na boty.
Dalibok, ze w chodakach wstyd mię zato będzie,
Ze Pan Błazen lapciasty do dworu przybędzie.
Z błazna, mniemam, ze kazdy będzie chciał dworowac,
Nie boymy się, umiem ia trochę odbłaznowac.
Pospiesz się, kupięć[6]) boty, mam osmakow parę,
Na szafianowe boty daycie[7]) dobrą miarę.
Czołem wm[8]), nie prawcie, zebym ia tu bywał!
Ey, na bankiet, na bankiet! etc.

Монологъ шута, очевидно, не оконченъ; «*etc.*» предполагаетъ дальнѣйшія шутки, не вписанныя въ рукопись. Вопреки вышеприведенному мнѣнію Буйницкаго — здѣсь имѣемъ общеевропейскаго шута (Pulcinella, Polichinel, Hanswurst и т. п.), перенесеннаго на польскую почву; и если попробуемъ сдѣлать срав-

1) Въ *a* — zababię.
2) Въ *a*—нѣтъ.
3) Въ *a*, можетъ быть: za czub (?).
4) Въ *b*: przyczerpiec.
5) Такъ въ *b*; въ *a*: Nie uczyc mię sposobu iako uczyc Pany.
6) Такъ въ *b*; въ *a*: kupic.
7) Такъ *a*; *b*: dayzc.
8) Слѣдуетъ читать, можетъ быть: *waszmościom*.

неніе — оно намъ покажетъ насколько близокъ шутъ польской интермедіи къ своимъ ближайшимъ и, конечно, старшимъ родичамъ [1]).

II.

Бѣлоруссъ-крестьянинъ — довольно обычная фигура въ іезуитскихъ интермедіяхъ: онъ простоватѣе и наивнѣе малорусса, который уже въ началѣ XVII ст. попалъ въ пьески этого рода съ чертами хитрости и юмора. Вслѣдъ за рядомъ бѣлорусскихъ хлоповъ въ изображеніи поляковъ [2]), находимъ ихъ и въ пьесахъ несомнѣнно православнаго происхожденія [3]). Здѣсь имѣемъ въ виду рукописный сборникъ половины XVIII в., принадлежащій Импер. Публ. Библ., Q. XVII, № 168. На л. 66 об. — 70 об. находятся двѣ интермедіи, подъ общимъ заглавіемъ:

(66 об.) «Выписано из бывшихъ в смоленской семинаріи комедей».

1.

Мꙋжикъ.

Ꙗхъци мнѣ, ци ведаетъ то ета мая баба, што я вь ета лиха попався и ѣтымъ бязделлимъ обчипався, кали бъ уже и на ссвѣцѣ не было! а всіо яна, якъ вꙋжа вилами, такъ мянѣ: инъ идзи, дакъ идзи у Любавичи, ци ни пападзѣтца чаго гуляючи; и Богу помолисся, и з <с>ваими павидзися. Авось така и ци ни <па> падіѣтца чаго кꙋпиць,— а всіо калибъ мужика з двора збыць.

---

1) См. наше изслѣдованіе «Кукольный театръ на Руси» 1896; также Д. Ровинскій, «Русскія нар. картинки», т. V; П. О. Морозовъ, «Исторія русскаго театра», I и др.

2) См. Морозовъ, «Исторія русскаго театра», I, 59 и слѣд.

3) Н. И. Петровъ, «Очерки изъ исторіи украинск. литер. XVIII в.», Морозовъ, ibid. 371 и слѣд.

Правды, я старъ, а яна бабіонка в силѣ. Wхъ, калибъ яѣ коломъ у зѣмлю! Нѫ вотъ, правды яѣ и паслѫхаися да и падзись! Вотъ на тую пару и пападзися мнѣ кумъ Анципъ, кыли знаиця вы его. Кажытца вотъ и понѣмногу, па единамъ, правды, выпили карячку[1]). Ажну тамъ и стали брязгаць, по нашему то к абѣдни, а па ихъ к замши; вотъ я паидзись у ихъ хасціолу, ажну тамъ якъ заиграюць: хто в дѫдачки (л. 67), хто в свисцѣлачки, а хто въ тарарычки. Вотъ я, правды, ня бывши лихъ, да и падзись скакаць, а тутъ пат тую пару и придзись по нашемѫ попъ, а па ихъ хазанъ, да падшѫтя; то я ахци мнѣ ета нѣхтажъ з маскаліовъ[2]). Якъ застѫкаюць, заскоглюцъ[3]), залюкаюць, затопаюць. Анципа (2ж), я правды тѫды глядзь, сюды глядзь[4]) мевица маего кума Анципа, ажну маю мерѫ за торбу да и ципъ, троху не повалився, да и павалакись я, бацка (2ж) я нянципъ, ажну мянѣ да и спутаися; wхъ калибъ ихъ пѫста! Вотъ и памали, якъ заица в мотъ. Я таки, правды, из маладыхъ дзіонъ богамолинъ бывъ: бывала ни в одный исѫспяцы (?) не пропѫщу; калибъ толка зачуць игдзѣ забрязгаюць, то взявшы в рѫки свѣчкѫ, а в торбѫ пиряпѣчку, икъ дакъ падзй; а такъ, правды, j в сваіомъ дворѣ заставляю: жонка, бій поклоны зямляныя, граза идѣцъ, нашу мѣрѫ (?) нѣшта изба цѣкѣцъ; нѣякъ вякнѫвъ и свящѣнникъ (л. 67 об.) на мянѣ, а Цѣрихъ: вить ты нѣяки нѣхрисцянинъ; а я: а а, бацка, мяня вся дзяревня знаицъ, што я к церкви прилѣжинъ; што и папѫ много вякаць, — я бывала и к сабѣ-таки позаву да укладѫ[5]) ѣго блипами, сачнями, якъ гонтомъ, ажну и папа нявидна певши[6]) (2ж); да и пѫза развяжицъ. Wхъци мнѣ, Цѣрихъ, я и у пана такъ ни гѫлявъ, якъ у цябѣ цяперь! а кали таки и бѣзмянѣ, ды[к] я таки приказаваю: жонка, глядзи, кали по[п] приедзицъ, приумѣй яго харашенка чимъ нибуцъ, хуць каровьяго наверни, штобъ попъ

1) Т. е. ковшу (корецъ).
2) Мѣсто непонятное.
3) Завизжатъ
4) Въ рукописи: *глоцъ*.
5) Рукопись: икладѫ.
6) Рук.: ѣевшй (?).

ув очи ня лѣзъ и в опосли людзіомъ нѣ жалився! А цѣперь вотъ, пановѣ, попався у ѣты кросны, што вотъ подстарость; сувавшись 2[ж] якъ рынисся, дыкъ нѣгдзи изгинишъ; апяцъ у мянѣ и сыновыхъ сыновъ, якъ дѹбовъ, што па ихъ вотъ цяпѣръ и нихто ни давѣдаитца, яны рады што старого з двора збыли. Хухъ, ажъ встамився, вжожъ таки адыхнѹ, авось таки каторый ци ня придзицъ.

(л. 68) Сынъ.

Бацка! гу, аґу, Бацка! Идзѣ ты ета забріôвъ, кѹды ѣта цябѣ хварыши занясли?

Мужикъ.

Ѡхъци мнѣ! ета маяго сына голасъ, во нѣгдзѣ ни далîока у навинахъ.

Сынъ.

А во іôнъ! Бацка (2[ж]), ци ты ужо! Мы цябѣ да[з]но пражда-лися. Хто цябѣ сюды заніôсъ, ци ни фарыши?

Мужикъ.

Ци фарыши, ци ни фарышы, а быль; ци вы з маткою ха-рашы: усіô якъ идзи, дакъ идзи у Любавичи, чи ни пападзѣтца чаго гуляючи. Пашовъ, ажну вотъ цяпѣрь и самъ попався, виць тамъ ни па нашему, ни такъ, якъ у насъ наши папы ни глядзяць ни-чого, а тамъ усіô хазаны да ляхи, и гаворки ихъ нѣ познаишъ.

Сынъ.

А што ты, бацка, вѣдаешь?

Мужикъ.

А што?

Сынъ.

Ци не разабю я тябѣ етыхъ манистовъ?

Мужикъ.

Ѡхъ ци мнѣ, да калиж ба тыя не видзіли паганыя. (*И разбивает сынъ о^тцꙋ железы*).

(л. 68 об.) Poliak.

Co to takiego że po naszemu chłopek zaszedsziy na nasz kray y w kosciele naszym rozny nieprzystoynych naczynył furiy, za co księc starzy roskazał go w nierozorwanie zabic kaydany y nie wiem gdy teraz mieszkaią; (*потомъ спрашиваетъ у мужика:*) chłope, co ci takiego?

Мужикъ.

Ета мой, панѣ, сынъ.

Poliak.

Alie kto cy razbił kaydany?

Сынъ.

Да вотъ матка послала па яго, насилꙋ знашовъ!

Poliak.

Alie wiem, chłopcze, że cie posłała matka; dlia czegoscią razbił kaydany? chodżie do kariusza!

Мужикъ.

А штожъ ты, гаспадзи^н, вицъ ты тꙋта адзинъ; нѣшта ты привизався икъ гавіоннымъ лыкамъ, харпостникъ ты, скурва сынъ, саланинникъ, гарѣлый ты кутӑ! Нутка, сынъ, у кій!

Далѣе, происходила свалка, изъ которой полякъ выходилъ съ помятыми боками; эта интермедія не стоитъ одиноко въ литературѣ этого рода: аналогичныя — у Н. И. Петрова, въ его «Очеркахъ», гдѣ также полякъ терпитъ побои отъ козака. То же и въ вертепной драмѣ, въ записяхъ Марковича и Галагана[1]). Слѣдующая интермедія разрабатываетъ иной сюжетъ.

---

1) См. наше изслѣдованіе «Кукольный театръ на Руси», стр. 62 и слѣд.

2.

‹Змитрокъ›.

Челомъ, пане Свиридзѣ!

‹Свиридъ›.

Здаровъ, кажѫ, Змитрѫче!

Змитрокъ.

Якъ цѣбѣ ета лиха даспѣлася?

‹Свиридъ›.

Wхъци мнѣ, Змитрѫче, усѣ то ѡт дѣтакъ! (л. 69) Wй, дзѣци, якъ з баткавага кашелка, дзетки: нѫ, нѫ, нѫ, бацка. Заглян жа бацка у дзицячи кашелки, и не сармяся кажуць: не, не, не, бацка. Усе к сѣбѣ мазанымъ горнуць: дай ящо, дай ящо — и облупивши, а намъ на старасци и на ногадь не облупиць; кабъ ихъ катъ лупивъ! Толка кажѫць: идзи бацка к ѫспаведзи, ты нѣ разу в' цѣркви не бывъ, — да и упихнули бацку, якъ дѫрня в' цѣркву, кажи дзи, бацка тоя, што попъ будзиць казаць. Во^{т} попъ кажить: «ци быв ты хуть разъ в усповедзи?» — И я папу: «ци бывъ ты хуть ра^{з} в усповѣдзи?» — «Што ты, знать, нѣхрящоникъ?»—И я папѫ кажѫ: «знацъ, ты нехрящоникъ». Попъ кажить: «хрясцися», — и я папу кажу: «хряс'цися!» Вотъ за тое попъ на мѣнѣ и манисты наложивъ, а я ихъ отроду не насивъ! а цяперь мнѣ ихъ чорть нагадзивъ.

Змитрокъ.

Охъ, Свиридѫхна, маю цябѣ веры, што та (л. 69 об.) гаворицъ и дзетакъ браниць; тяпѣрь стала нѣ по старому, стала всѣ по писмянному, чинаши настали, всѣ с хитращами да з мудращами, всѣ стала на выварать; учуць, голубя, не учяць, голавѫ тѫрбѫють, языкомъ не ввѣрнишъ; ища якъ нашѣму братѫ галавы не высуширь? У мянѣ то дзиця, Свиридѫ^{х}на, к усячинѣ

смыслиць, уси каляды, масляницꙋ и радꙋницꙋ, товстꙋю сꙋбодꙋ— усѣ на памяць, а кавярзень спляцѣтъ, якъ души не влепитъ; а дрꙋги—сабака, вѣсь у матку удався: людзи да зари блиновъ наядуца, а яна спиць патꙋль, пакꙋль сонца бокъ припичѣцъ,—тагды ужа якого хварыша прискварицъ, паскꙋдница, кагдыбъ прапала; а цяпѣрь мой сынокъ унѣгався, сапачицъ лягло. Однаго толка лиха, недамыслить, што па беламꙋ чорна есць. Хвала Богу берясцень мязги[1]), хуць тꙋ людзіꙋмъ узычю, а яго таки вывꙋчу.

(л. 70) Свиридъ.

Што наши бацки и прѣдки живали, хлѣбъ рабляли, зѣмлю пахали, а ѣтай успавѣдзи павѣкъ яны не знавали, а такижъ благадарны бывали.

Змитрокъ.

Такъ, Свиридꙋха, такъ, такъ, голубятакъ, — яны маливалися по прастацкому, а нѣ по писмянному, бѣс чанашовъ, што паднявъ, то знашовъ, якъ уставъ, такъ и зачавъ! «Слава цябѣ, Госпоцзи, сущꙋю, часнѣйшꙋю, избранны ваявода, радꙋйся нявѣста, уси чины манашѣския, святая трапѣза, искрясѣнья побядзителю, Михаилы прарока и Миколы мученика, трехъ Священцѣлѣй, Кузму и Дзямида, заступи на царства мянѣ, Змитрака, и падрꙋжницу, Пеклу Несцѣравну, и кала и двара, и скацинки и шарсцинки, алалуй насъ да канца вѣка. Аминь. И шарпни, Госпоцзи, па дꙋши и па цѣлу, па жонки и па дзеткамъ, святое сягодни, святое и завтрѣ».

(л. 70 об.) Свиридъ.

Ахъ, Змитрꙋчѣ, не патрапишъ; ажъ маросъ па касцямъ, ажъ да слiꙋзъ праимаитъ бацковъ нашыхъ богамолья!

Змитрокъ.

Ну, Свиридꙋха, ваставаисѣ здоровъ, слабани цѣбя Госпоцзи: якъ ты папався, дакъ и выдзираисѣ.

1) Можетъ быть = берестяны мозги (?).

Свиридъ.

Ахъ, Змитрóче, кали Богъ тваю галов'кý назадъ завернитъ, навѣдаисѣ мянѣ!

При чтеніи этихъ двухъ интермедій сразу становится замѣтнымъ, что мы имѣемъ дѣло съ «выпиской» и при томъ не особенно тщательно сдѣланной: многія мѣста, отмѣченныя нами знакомъ (?) совершенно не имѣютъ смысла. Параллели къ пьяному мужику въ первой интермедіи находимъ въ интермедіи изданной Брюкперомъ, гдѣ «rusticus, poto madidus, inuixus baculo, vulgo kol», произноситъ столь же безсвязную рѣчь [1]), а также въ вертепной драмѣ, гдѣ выступаетъ подвыпившій запорожецъ, и въ шутовской комедіи—гдѣ появляется хвастливый пьяный иолякъ[2]). Мужикъ нашей интермедіи — по замыслу автора — попадаетъ въ костелъ, гдѣ никогда не бывалъ, и подъ музыку начинаетъ плясать, за что и посаженъ въ кандалы и выслушиваетъ нотацію поляка. Сынъ освобождаетъ отца и бьетъ поляка. Во второй интермедіи — тотъ же мотивъ: изображаются бѣлоруссы, отставшіе отъ церкви и враждебно относящіеся къ исповѣди. (Вспомнимъ то же отношеніе къ ней и у прихожанъ о. І. Некрашевича — въ монастырскомъ селѣ Вишенкахъ [3]). Змитрокъ — имя уменьшительное отъ Димитрій — живетъ и по сейчасъ въ этой формѣ въ Смоленской губерніи [4]). Тамъ же записана В. Н. Добровольскимъ «Молитва всѣмъ святымъ»[5]), съ упоминаніемъ

1) Archiv f. slav. Philologie, XIII B., 399; ср. Морозовъ, Ист. р. театра, 65 — неточно.

2) В. Н. Перетцъ. Памятники русской драмы эпохи Петра Великаго, стр. 517 и сл.

3) В. П. Перетцъ, Историко-литер. изслѣд. и матер. т. III, ч. 1, стр. 408 и слѣд.; Къ хвастовству мужика Змитрока знаніями своего сына — параллель тамъ же ч. 2, стр. 161: «...А мене бо навчили отецъ муй и мати колядувокъ и щедрювок, й Бога зухваляти».

4) Смоленскій этнографич. сборникъ. Сост. В. Н. Добровольскій. Ч. IV, М. 1903: Змитрушка 30 стр., 125.

5) Тамъ-же, стр. 688—9, ср. «Молитву, чтобы скотъ былъ здоровъ и благополученъ».

пятницы, святого «Хрола-Лавра», Даніила Заточника и др., показывающая, что авторъ второй интермедіи если и впалъ въ шаржъ, то все же имѣлъ для этого основаніе въ бытовыхъ подробностяхъ. Характерно упоминаніе объ апокрифической «Бесѣдѣ трехъ святителей» и порицаніе «чина словъ», т. е. молитвы «Отче нашъ...». Аналогичныя явленія, кромѣ Смоленской губерніи, конечно, не рѣдкость и до сихъ поръ въ другихъ концахъ Россіи — и не такъ далеко отъ столицъ. Много лѣтъ тому назадъ нами въ Тихвинскомъ у. Новгородской губ. записана такая молитва: «Пётра да Павелъ, канунъ да ладонъ, да Духъ Господень, помилуй мя грѣшнаго». Вѣроятно, и эта молитва у соотвѣтственно настроеннаго лица вызывала религіозныя представленія.

III.

Для характеристики литературныхъ вкусовъ низшихъ слоевъ малорусской интеллигенціи XVIII в. представляютъ немалый интересъ записныя тетрадки, сборнички, куда владѣльцы ихъ заносили самый разнообразный литературный матеріалъ: тутъ и отзвуки старой житійной и легендарной литературы, тутъ и вирши разнообразнаго, серіознаго, юмористическаго, эротическаго содержанія; тутъ изрѣдка попадаются и интермедіи, какъ напримѣръ въ сборничкѣ 1771—1776 гг., доставленномъ намъ Д. М. Щербаковскимъ. На первомъ листкѣ этого сборника (въ 4-ку; безъ переплета) — выцвѣтшее отъ времени, частью вытертое заглавіе:

«На славꙋ с҃тїѧ | Еди҆носꙋщніѧ животворѧ | щіѧ и нераꙁдѣли́міѧ Тро̑цы | Ѿца и Сн҃а и Ст҃аго Дх҃а | спысасѧ С‹їѧ› Тетрада | Рабомъ Божимъ Їѡанномъ | Даніловѣчомъ, Жителемъ | Кои̑..вецкимъ. И зачасѧ Вписовать Рокꙋ Бж҃‹ого›.... | Мц҃ѧ Мар‹та› | в: В. С. П. |

Скорописью наверху справа — подпись: «Данѝйловѣчъ (sic) Гѹщйн'скій дѧкъ вѣ...ховѣскіи 1771 года ... die 14». На предпослѣдней страницѣ, л. 45 — запись: «Roku 1776 die 10 февруарі‹я› осмои неделѣ по Рождесвѣ Хр҃товѣ в пѧтокъ пе‹р›вои неделѣ ст҃аго поста громъ грѝмѣвъ»; этими двумя датами приблизительно опредѣляется время составленія сборника Гѹщинскимъ дякомъ Іоанномъ Даниловичемъ.

Содержаніе сборника разнообразно. Здѣсь и интермедія на Рождество Христово, вирши и оранії на тотъ же праздникъ и на Воскресеніе Христово; цѣлый рядъ виршъ и пѣсенъ любовнаго содержанія; притча о хромцѣ и слѣпцѣ, приписываемая Кириллу еп. Туровскому, прилогъ кающагося грѣшника (изъ Великаго Зерцала), Слово Евагрія мниха о цѣломудріи; житія преп. Ѳеодоры, Варвары великомученицы и вирши ей же. Тропарь муч. Антипѣ, пѣснь св. Николаю, Борису и Глѣбу, Іоасафу царевичу; проповѣдь на польскомъ языкѣ.

Наиболѣе важной изъ статей сборника является для насъ интермедія, которую и приводимъ полностью, съ сохраненіемъ правописанія и надстрочныхъ знаковъ.

л. 1 об. **Интремедій на рождес҃во хр҃йстово.**

Пасту[x] мовидъ.

Хвалажъ бг҃у, що ми ся до вертепа допѝталѝ;
треба, сн҃у Кубо, щобъ ми що новорожденому Подаровалѝ.
Хвалажъ Бг҃у, що нашъ пастускій Подарѹнѡ҃ Пріінатій;
треба на҃ еще, сн҃ѹ Кубо, и погуляти*
*Пасли пастухѝ праи (sic) долѝни свѝнѣ,
а не знали о своеи лихои годинѣ*[1]).
Ужежъ ми, сн҃у Кубо, новорожденого розвеселилѝ,
требажъ намъ, сн҃у Кубо, щобъ мѝ ще[2]) и ѡ чередѣ помѝслѝлѝ;

1) Отмѣченные звѣздочкой стихи приписаны въ рукописи на полѣ, и указано ихъ мѣсто въ текстѣ — звѣздочкой.

2) Въ рукописи неразборчиво—*що* или *ще*.

йдй ти, сну Кубо, за чередою,
а я ляжѹ собѣ з бѣдою.

Цйга мовй:

а не тутъ[1]) тобѣ, стара собако, лежати:
подобно тобѣ треба за товаро ганяти.
а то стара собака лежачи прѣе,
добре що на тебе вѣтеръ не вѣе,
ѡсь[2]) я тебе нагрѣю,
якъ са умѣю:
ковендара на три лѣса
на дрѹгій бѣкъ ѡберній ся!

Пастѹхъ крпчй:

gвалтъ, сну Кубо,
подобн‹о› на мене прійшла лйхая згуба.
Снъ зри ниже.

Литвй уходить й мовить. *Зри на...*[3])

Гѹдѹць, ахъ гудуць, истйно гудѹць.
гето, кажѹт, агглй паюць
гето, кажѹт, Хртосъ народйся,
л. 2. гето, кажуць, весь || мйръ звеселився*;
що то сей нощѣ со сну пробѹдѣвся,
а золотій дощикъ з нiебiесъ спустйвся,
и теперъ на все по борѹ ходѣць,
ѡ теперъ намъ рожкѣ салѣць.
ахъ беда, панове людзіе,
нiевiедаю, што цiеперъ з мене будіе,
ахъ поглядѣте,
якои бабкй ко мнiе приведзѣць.

---

1) Въ рукописи первоначально: «а ттутъ...».
2) Рук. «wсь».
3) Заклеено.

Цыганъ мовѝ:

батура се на корвѝле шадрѝтю!
ѿсь я поворожѝтѝ вмѣю:

Лѝтвѝ:

а[х] поворожѣ, соколѣку, поворожѣ,
нежалуючѝ лѣкарства Приложѣ.
бо мѣнѣ еще жа̂лъ, што по горшкахъ куцѝ̂ стоѝць. аче[1]) мѣнѣ богъ поможе здоровѣкомъ[2]) на ногѝ в'стаць, то бы всю̀ доѝсць =

Цыга̂:

отъ тобѣ лѝхо, отъ тебе охва̂ напавъ, о̄ тобѣ чортовѣ глуздѝ одъняло, о̄ якъ не поворожу, то можешъ житямъ пострада̂.

Лѝтвѝ

ахъ поворожѣ соколѣку.
поворожѝ̂[3]) і'

Цыганъ:

кова̂дара на трѝ̂ лѣса,
на дрѫгіѝ бѣкъ ѿберниса
ба о[ч]тѝра[4]) манжа̂тѝ̂
не вѣзме тебя[5]) дѣдча матѝ.
бѣжи к' чорту, не верт<а>ися,
а тоси сукѣ кутѣ не обжѝрася.

Литвинъ с хатѝ втѣкае.

*теперъ нѣць та гуляць[6]). ||

1) Въ рукописи, кажется «ачей» (послѣдняя буква затерта).
2) Вписано надъ строкою той же рукой.
3) Можетъ быть, это слово относится къ предыдущему?
4) На мѣстѣ первой буквы — проѣдено червемъ.
5) Можетъ быть «тебе», затерто.
6) Послѣдняя фраза приписана сбоку по лѣвому полю страницы и поставлена сюда по догадкѣ.

л. 2 об. Циганъ.

Чемъ ци̂гане не орешъ,
бо плужка не маю.
ти̂лко в мене плужка —
за поясо̂ пужка.
для щен'сцꙗ̂, повторне для щенсця, дай васпанъ тин'фъ.

Начинаетъ Литвинъ Мови̂ты.

Гудуць, а^х гудꙋць, исти̂но гудꙋць,
гето, кажуць, аг҃глы паюцъ,
гето, кажꙋцъ, Хрт҃осъ народѣ̂ся.
гето, кажꙋцъ, в'весь ми^р звеселився.
о ціепер' на̂ всіо жраць —
ніе перестава̂!
що то я̂ сеи̂ ночи̂ зо сну пробудѣлся.
и̂ золотїи̂ дощикъ с небесъ спусти̂ся.
а я̂ на гетое самъ диви̂^вся̂,
якъ ухопи̂въ куцѣ з радощѣ, то ажъ са̂ трохи̂ не росѣвся̂.
о̂ ціеперъ на̂ пѣць та гꙋля̂ць,
о ціеперь на̂ Хрт҃а прославля̂ць,
о ціеперъ на̂ по бар^у ходзѣць,
а ціепе^р на̂ рожкѣ сопѣцъ,
о ціеперъ намъ погуля̂цъ,
а етую куцю̂хну поціераць-раць-раць!

Ахъ беда, панове людзіе:
не ведаю, што з мене будзіе!
ахъ поглядзѣць,
якои бабки̂, албо якого ліекара ко мне при̂ведѣць:

зри више; цига̂: батура се...
finis. Laus Deo.

Интермедія, записанная дьякомъ Даниловичемъ, представляетъ значительный интересъ по замѣтной связи съ рождествен-

скимъ вертепнымъ представленіемъ[1]) — она, судя по заглавію, именно и представлялась на Рождествѣ. Куба — одинъ изъ героевъ пасторали, печатаемой и донынѣ въ Ченстоховскихъ изданіяхъ колендъ[2]). Цыганъ — дѣйствующее лицо и въ интерлюдіяхъ Довгалевскаго (1736 г.) и въ вертепѣ.

Прямое свидѣтельство о сочиненіи дяками въ началѣ XVIII ст. такихъ интермедій имѣемъ въ куріозной автобіографіи Иліи Турчиновскаго, который съ двумя странствующими студентами изъ Кіева «выправилъ» въ Шкловѣ «діалогъ съ интермедіею, на якій многолюдствіе благочестивыхъ собралось, и римлянъ, и самихъ езовитовъ, и доменѣканъ, и жидовъ»[3]).

Болѣе новымъ варіантомъ, разрабатывающимъ ту же самую тему, является сценка, изданная П. Безсоновымъ[4]), съ тою разницею, что въ ней лѣчитъ палкой объѣвшагося крестьянина-бѣлорусса докторъ-шарлатанъ; бѣлорусскій хлопъ, Мацей, выходитъ съ подвязаннымъ брюхомъ:

Мацей. Авей, авей, вохъ, вохъ, вохъ! Вотъ, мое панóчки, быў я у пана Барановскаго на куцьи, да якъ подъѣў куцьи, дакъ ня могу сопци! Што моя Ульяна ни робила, и горщóкъ на пупѣ становила,—да и тоé ня помогло́, да яще горшь прилягло́. Пора́дзили мнѣ галасу, купервасу, да бурачнаго квасу, моху, чортополоху, и яще нéчаго (забыўся) троху, — усё гето зелья сколоцицъ, да выпицъ. Зробиў я и геся,—ня помогло́, яще горшь прилягло́. Вотъ, кабъ нашоўся докторóчекъ да полячиў мой животочекъ, — отдаў бы яму и торбочку, и мяшочекъ!

Дохторъ-шарлатанъ (выходитъ). Што тобѣ, мужикъ?

---

1) См. нашу статью «Кукольный театръ на Руси»; тамъ же и параллель къ пѣснѣ цыгана.

2) См. Pastorałki i kolędy w czasie świąt Bożego Narodzenia w domach śpiewane. Częstochowa, 1895, str. 5, 21 и сл., 154, 254, 309 и др.

3) Кіевская Старина, 1885 г. февраль; по рукоп. первой половины XVIII ст.

4) «Бѣлорусскія пѣсни съ подробнымъ объясненіемъ ихъ творчества, языка».... изд. П. Безсоновъ, М. 1871, стр. 79—80, № 125; въ извлеченіи — у Морозова, op. cit. 86.

Мацей. А вотъ, паночекъ, нестравность, бурченья, рѣзачка, обенбени́ло, якъ Антонову козу́!

Дохторъ. Кладзися, мужикъ! Якъ цябе зовуць?

Мацей. Мацей.

Дохторъ (бьетъ его палкой, приговаривая:) Поцѣй, пане Мацей!

Мацей (встаетъ, а докторъ убѣгаетъ). А, лихо твоей мацярн! Напоцѣ́ў, намацѣ́ў, да й самъ къ чорту поляцѣ́ў! Вотъ, кабъ догнаў, вотъ бы у плечки нагрукотаў!»

Сравненіе показываетъ, что и въ нашемъ малорусскомъ варіантѣ бѣлоруссу угрожастъ такое же лѣченіе, можетъ быть, случайно не сохранившееся въ спискѣ дьяка Даниловича.

IV.

Діалоги, изображающіе бесѣду между пастырями въ пьесахъ, темою которыхъ служатъ событія Рождества Христова — не рѣдкость: таковы старыя и новыя польскія пасторали, перепечатываемыя донынѣ въ Ченстоховскихъ сборникахъ колендъ; одинъ такой діалогъ находимъ и въ Рождественской драмѣ, приписываемой св. Димитрію Ростовскому. На русскомъ языкѣ существовали эти діалоги и сами по себѣ, независимо отъ большихъ драмъ. Одинъ изъ таковыхъ давно уже обратилъ на себя вниманіе проф. Н. И. Петрова[1]), но — вѣроятно, по крайней неразборчивости рукописи — не былъ имъ опубликованъ полностью, а лишь въ ничтожныхъ отрывкахъ (14 строкъ).

Имѣемъ въ виду діалогъ, написанный крайне небрежнымъ почеркомъ около половины XVIII в. на внутренней сторонѣ переплета и на лл. 475 и 475 об. рукописи Кіевской Духовной

---

1) Труды Кіевской Дух. Акад. 1866 г., декабрь, 553, и «Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII вѣка», Кіевъ 1880, стр. 132.

Академіи № 422 (I. 89), представляющей риторику, преподанную въ 1729 году. Запись на заглавномъ листѣ выскоблена, по листамъ читается: «Сия книга Григорія Раславского». Рукопись довольно разбита и поѣдена червемъ, вслѣдствіе чего утрачена часть діалога. Приводимъ здѣсь все, что можно прочесть въ настоящее время, слѣдуя буквально за подлинникомъ, знаки препинанія — наши.

л. 475. Діалога, і^х разгово^р паст<ырей>:

Свири. Хвала^ж Бг҃у! впорали̑мо сѣно въ годину,
Якъ то вѣвцѣ, това^р, такъ и всію скотину.
І овечки гарненко въ кошару загнали,
и рогатому бидлу сѣна подавали.
О^т тѣлко знаешъ що, пане Говдѣю, остается[1]).

Овдѣй. А ну, кай, кай, пане Свириде, мы ради слухати,
что тебѣ на умъ наверзется.

Сви^р. Слухай же, о҃ що: поки ча^с буде вечеряти, трохи поглу^тимо (?)
І оди^н зъ јодни̑ поюхтори̑ що нибу̑ поидѣмо.

Овдѣй. Калакай, калакай, пане Свириде,
дай тогдѣ вже помитикуемъ, що изъ того війде.

Св. І вже митикуй, не митикуй, все стрими̑ въ оц<ѣ>,
чого зроду не било зна̑, мовѣ (?) на соротцѣ. ||

л. 475 об. Що то мнѣ припало (?) на думку,
Якъ стану плетузни̑ (?), не буде рохунку.
Пусти ли^ш шту^рмъ по головѣ, чего мы дождали.

Ов. Е! чего? того, чего и наши батьки не знали.

С. Правдꙋ кае, пане Свириде, гетьто якъ были мы люде молодіи,
броди̑ було безъ писма, юлици тѣсніи,

---

1) Ниже, между этой и слѣдующей строкой въ рукоп. вписанъ крайне неразборчиво варіантъ: «v. плагузай» (?).

а тепе^{р} пуди, коли маишь силу,
то заразъ попендрячять на мѣску кобилу.
прощевенься (?) коли хочъ хо̃ трошки,
то заразъ не вензнешъ (?) вѣ̃ рукъ о̃ пана Ярошки.

О. Правду люде добры кае, панъ Свирѣ̃, самую,
бо и я собѣ уже давно такъ кимерзую.

С. Да сежъ не тѣлкѣ дѣется в нашѣ̃ краи,—
о^{н} закурило^{с} еще и в' Божо̃ раѣ̃.

О. А щобъ же ^{то} та̃ также?

С. Е що та^{мъ} такее? прошеревенився (?).

О. Ке, хто?

С. Е, ке, хто? стараи бу^{р}ку^{н} Чмира.

О. Ке, хто, якъ?

С. Е, ке, я^{к}? не розжо^{ж}ва^{в} Божего слова до шнира (?)[1]
да втокмивъ вѣ̂ разу̃ въ молодицѣ
и вкуси^{в} тоеи, ще не веливъ Бѣгъ, кислицѣ.
Якъ дочувся Гдѣ̂ Бг̃ъ, заразъ посла^{в} . . . . . [2])
щобъ вивѣвши изъ раю да дали добру ха . . . .
Я иже ударивъ іодинъ попанѣ парай не займ . . . (?)
Іоравъ горанашный сажнѣвъ на чотыри.

О. О^{т} та^{в}, то правдо̃ кау̃ люде, що катюзѣ по заслузѣ,
Этъ это якъ напогани̃ иногдѣ кѣ^{ш}ка в страву,
то а^{ж} пасокою въмиется̂, такъ то^{л}чутъ пикои об лаву.‖

л. 476. такъ и вѣ^{н}, не^{с}хотѣ^{в} . . . дѣ̃ . . . в. . . . . мовъ . . . поска . . .
да поперся еще съвоею . . . и д . . . . л . . . . . .
да о̃ нароби^{в} халепи, що за одну кислицу
заперъ всѣ̃ людѣ̃ до раю границу.

С. Хиба^{ж} у іого ѣсти не било чего —
Е, било всіого до волѣ, да що на̃ до того —
Этъ то въ јого рука^{х} били яблоки и груши!
Упливъ[3]) горопашный, да и на^{с} утопи^{в} по самые уши.

---

1) Можетъ быть: «до шпира» (?).
2) Точки обозначаютъ выцвѣтшее, или съѣденное червемъ.
3) М. б. слѣд. читать: «Утливъ».

О. О^{т} то такъ, якъ каў: хто, кае, кислицы поѣвъ,
а <на> на^{с} оскома напала.
С. Що^{ж} маё чинити, така наша доля,
Треба терпѣти, пока змилуёся Бж҃їя воля.
О. Хиба^{ж} еще треба жда҃ и<н>шой одлиги.
С. А вже![1]) Гёто такъ каў с҃тыя книги.
Это, каў, народи҃ся о҃роча само съ <с>воей волѣ,
Що й[2])визволи҃ насъ изъ сей неволѣ.
Прирва по голова҃ дѣдька҃ дас҃ добра чоса
и старшому анциболу утре добре носа.
О. Ой колибъ на҃, Свириде, сіого времени до^{ж}дати,
тобъ не взяла насъ гѣвняйская (?) мати.
С. Да вже! коли не мы до^{ж}демъ, дакъ добріи люде,
а вже те, що Бѣгъ сказавъ, то такъ конче буде.

Смыслъ этого діалога, испорченнаго невразумительнымъ почеркомъ и богатаго выдуманными словами и намеками на политическую жизнь Украйны половины XVIII столѣтія — тотъ, что пастыри жалуются на стѣснительность переписки, предписанной цесаремъ Августомъ; основною же причиной всѣхъ золъ является грѣхопаденіе Адама, который поѣлъ кислицы, а на весь міръ напала оскома. Пастыри вѣрятъ, что согласно пророчеству св. книгъ, явится отроча — камень, оторвавшійся отъ горы (прирва), и поразитъ діавола и его слугъ. Трудно, однако, утверждать, какъ это дѣлаетъ Н. И. Петровъ, что далѣе должно было слѣдовать явленіе ангеловъ съ радостною вѣстью о рожденіи Христа: предположеніе это кажется намъ только вѣроятнымъ по сравненію съ польскими діалогами, аналогичнаго содержанія; но возможно, что въ нашей рукописи мы имѣемъ и нѣчто законченное.

---

1) Петровъ читаетъ: «А якъ же» (?), «Очерки» 132.
2) Онъ же: «Той», ibid., 132.

V.

Давно уже проф. Brückner (Arch. f. slav. Phil. XIII B. 232...) а также и П. О. Морозовъ (Исторія р. театра, I, 65) обратили вниманіе на рукопись Имп. Публ. библіотеки *Разнояз.* Q. XIV, № 30, «res drammatica miscellanea!», содержащую нѣсколько интерлюдій, русскихъ и польскихъ: «Interludia varia». Первая изъ нихъ (personae: Colonus, Studiosus), вторая (Colonus et Studiosus fugitivus), третья (Literat, Wieśniak, Samochwalski) и седьмая (Ludus fortunae) пересказаны и анализированы Морозовымъ и изданы Brückner'омъ. Что касается 4-й (Chłopiec z regestru), пятой (Continuatio) и шестой (Aulicus, Puer, Dominus, Cocus), то Морозовъ совершенно оставилъ ихъ безъ вниманія, а Brückner— пересказалъ въ нѣсколькихъ строкахъ. А между тѣмъ эти интерлюдіи для исторіи русскаго народнаго театра представляютъ особо важное значеніе, какъ то будетъ видно ниже.

Обращаемся къ тексту.

1. Interludium 4-tum. Chlopiec z regestru (л. 6).

D⟨omi⟩nus, Puer.

D̄n̄us. Otoż, Mć̄i Panowie, nie miała baba kłopotu y kupiła prosię[1]). Oderwał się iakiś urwipołeć od szkoł y przywiązał się do mego boku tak, że się od niego oderwać nie mogę. J niewiem, iak go zażyć: kiedy on mądry, to ia głupi; on głupi, to się za niego wstydzić muszę. Chłopcze, na iedney nodze byway sam.

Puer in una pede saltat.

⟨*D̄n̄us*⟩. A co to chromiesz?

Puer. W. Pan na iedney nodze kazał bywać, choć druga zdzowa.

---

1) Малорусская пословица: «не мала баба клопоту, та купила шолудиве порося».

D̃ns. Ot, koncepty stroi!

Puer. Niech chłopi sobie cepy stroią, ia na pułtora kija W. Panu nie służę.

D̃ns. Pułtora nieszczęścia ciebie do mnie przyniosło; ja co inszego każę, on co inszego czyni. Muszę mu rejestr zkombinować. Chłopczyku, musisz mi z rejestru służyć.

Puer. Barzo dobrze.

D̃ns. Weź pugiłares y trzeba mi w krotkim czasie wiele rzeczy sprawić.

Puer. Jużem gotow.

D. Pisz (*dictat*): Pisać do pana stryia, aby raczył przysłac woła tłustego.

P. Pisać do wołu, aby przysłał pana stryja tłustego?

D. Jako, iako pana stryia tłustego! Jam mowił... *etc.*

P. Jużem poprawił.

D. Maształerz niech przywiedzie konia z siądzeniem, a drugie niech będą gotowe w szorach.

P. Na talerzu przynieść konia (?) z siądzeniem, a drugie niech będą nagotowane szaro.

D. Co, co, konie nagotowanie szaro! czy ia kałmuk, czy tatarzyn? (*repetit*) iam tak mowił: *etc.*

P. Poprawię się, iuż bom trochę niedosłyszał (обор.).

D. O tym koniu spytać, czy nie lękliwy, bo mi w pilną drogę potrzebny.

P. Spytać konia o pilney drodze, czy nie lękliwa?

D. Otoż poprawił się!

P. Mow W. Pan głośniey, y teraz nie słyszałem.

D. Ja tak mowię *etc.*

P. Rozumiem teraz.

D. Zlecić kucharzowi, zebym na wieczerzy mogł zieść rosołek z czyżykami y z szczygiełkami.

P. Lecieć krukarzowi na wieczerzy z czyżykami y z szczygielkami w rosołku.

D. Dla Boga, coć się dzieie, iak groch z kapusty! (*repetit Dn̄us idem*).

P. Już tak iest.

D. Przynieść kura czarnego do pieczenia według rady Pana Medyka.

P. Przynieść mendyka czarnego do pieczenia według rady Pana Kura.

D. Szaleiesz, ani mi się snił mendyk pieczony! Przynieść kura *etc.*

P. Jużem poprawił.

D. Kuntusz rozdarł się: zanieść do krawca dla zaszycia.

P. Rozdarł się krawiec, zanieść do kontusza dla zaszycia.

D. Otoż krawiec się rozdarł! ia mowię—kuntusz się rozdarł.

P. Czy tak? dobrzeż, napiszę inaczey.

D. Miey że ten memoryalik na pamięci, a nic nie czyń, czego w nim nie pisano, wszytkie zaś punkta masz wypełnić za czwierć godziny, nim ia powrocę.

P. Czy nie iezdził W. Pan na Twardowskiego koniu, że tak prętkie rzeczy roskazuiesz?

D. Wyiezdzisz ty mi te deski, kiedy wszytkiego nie sprawisz; na klepsydrę zaraz powrocę.

P. Niech psy drą tę klepsydrę, a ieszcze iak z beczki piasek się leie. Co ia tu poczne? Klepsyderko moia, nie płyń że tak szalenie, iak pod żaglem! Zatrzymay się trochę! Darmo, nie wskuram. Otoż, ani się ruszysz, leż tak na boku. Oho, chwała Bogu, ani proszek nie wypadł. Puydę ia z pugilaresami rachować się, bo tu nic nie zrobię, co by Panu moiemu napotym odpowiedziec, wypełniwszy mandata onego (*abit*). ||

Continuatio (=interludium 5-tum) (л. 7).

Puer. Czy nie był tu moy Jgm̄c, braciszku, czy nie widziałes? co? co? mow że dudo! Stoi, iak gawron.

Dn̄us. A tuś mi, chłopczyku! mam ptaszka w klatce.

Puer. Ale czyzykow nie będzie.

D̃nus. Porządkiem rachuy się, porządkiem, day mi memoryalik. Tak, chłopczyku, kochaymy się, iak bracia, a rachuymi się, iak żydzi.

P. Wolałbym z żydem mieć sprawę, aniżeli z W. Panem.

D̃nus. Otoż tak iest: naprzod pisać do Pana stryia, aby przysłał woła tłustego.

P. Nie pisałem.

D. Czemu?

P. Nie wiedziałem, jak się nazywa stryi W. Pana.

D. Otoż racya, abo się inaczey stryi moy nazywa, aniżeli ja?

P. Nie byłem na krzcinach W. Pana.

D. Postuy że, francie! Powtore: Masztalerz niech przywiedzie konia z siądzeniem.

P. Zachorował ten koń.

D. Co się mu stało?

P. Siądzenie mu opuchło, nic siedzieć nie może.

D. No, no, nanotuy sobie na nosie. (*D.*) Czytam daley. O tym koniu spytać, czy nie lękliwy.

P. Assekurował, że nie lękliwy, bo w stayni stoi y sypia sam ieden.

D. Owoż go macie! Obaczę co będzie daley. Zlecić kucharzowi *etc.*

P. Kucharz, — powiedział kucharz, ze to żadną miarą być nie może, abyś W. Pan z czyżykami y szczygiełkami miał ieść, bo się w klatce nie zmieścisz, a dotego ptaszęta żadnego rosołku nie iadaią.

D. Co za wykwinty! Czytam daley: przynieść kura czarnego do pieczenia.

P. Chciałem go przynieść, ale się żałośnie wymawiał z płaczem.

D. Jak że się wymawiał?

P. Oto, prawi, w czarney sukni w żałobie chodzę po zabitym nieboszczyku braćie, pozwolcie mi przynamniey pogrzeb odprawić.

D. Co ia słuszę! Cuda iakieś niesłychane, y kury gadaią?

P. Jak w szkole gadaią: «parvae curae loquuntur, ingentes stupent».

D. Drwi, chłopcze, do końca; obaczym daley: rozda‹r›ł się kontusz *etc.*

P. Nie naprawi aż za trzy dni.

D. Czemu?

Puer. Bo mu siła kłaść łatę na łatę, łatę przytacić—w łacie zrobi dziurę y znowu musi zaszyć.

D. Drwi na wybor (л. 7 об.) będę y ja cię zaraz łatał, wytarłeś się iuż miedzy ludzmi, trzeba ci kontusz połatać.

P. Czy W. Pan krawiec, łokciem mię będziesz mierzył? nigdy tego nie dopuszczę.

D. Pudz sam ieno; (*ostendit scutelam*) toto igiełka do łatania.

P. Niechcę, niechcę turbacyi W. Pana.

D. Podz, sam łapay (*decidit in foveam*)[1]) stoy, stoy, ratuy, ratuy, daruięć, chłopczyku, wszytko, przebog, tylko ratuy!

Puer. Tylko co głowa widać: żał się Boże, że całego ziemia niepożarła.

D. Ratuy mię, iak się Boga boisz, wyciągni z tego licha.

P. Obaczę, czy iest to w rejestrze: niemasz ani wzmianki o tym, żeby W. Pana z dołu wyciągnąć. W. Pan też więcey czynić pod plagami zakazał.

D. Nie żartuy że chłopczyku, weź za ten kańczuk.

P. O kańczuk mnieysza (*eripit scutelam Dño ñ evadente*). O wąż plugawy!

D. Ale ratuy, iak możesz.

P. Nie mogę nic czynić, czego nie napisano.

Dñus. Czytay tylko, czy nie napadniecz na co podobnego.

Puer. Kontusz do naprawy—to chyba tak, kontusz się W. Panu teraz rozdarł, trzeba tą igiełką zaszyć (*Verberat Dñum*).

Dñus. Stoi, nie kalecz do reszty, y (?) oszalałeś!

P. Nie uwazay W. Pan, czynię według memoryału.

1) Можетъ быть «infossam»?

D. Gwałt, chłopiec mię katuie!
Puer. Gniy że tudo nieszczęscia.

Героемъ этихъ интерлюдій является плутоватый и мстительный слуга, издѣвающійся надъ господиномъ — типъ, унаслѣдованный еще отъ античной комедіи (Ср. въ «Лягушкахъ» Аристофана—Ксанѳіи). Черты послѣдняго еще болѣе рельефно выдѣляются въ четырехъ интерлюдіяхъ, образующихъ, какъ бы одну комедію изъ быта прожившейся шляхты съ обширными вкусами, но съ тощимъ карманомъ. Имѣемъ въ виду интерлюдіи, находящіяся на послѣднемъ листѣ сборника драматическихъ произведеній XVII вѣка Импер. Публ. Библ. *Разнояз.* Q. XIV, № 10.

Здѣсь въ первой интерлюдіи (л. 400) *Pan* жалуется на удручающій его голодъ и пустоту въ желудкѣ:

«Chciałbych zieść co smacznego—niemasz kupic zaco.
Owdzie głod, owdzie chudo: oboie ladaco».

Онъ зоветъ слугъ, ворчитъ на то, что *Pachołek* не скоро является и спрашиваетъ:

. . . . . «Macies co dobrego,
Zebyscie mogli Pana posilic głodnego?»

Pachołek предлагаетъ «Szmat cielencey pieczenie» изъ жидовской лавки. *Pan* приказываетъ нашпиговать саломъ, зажарить и подать; ему недостаетъ только одного:

«Jedney ieszcze ku temu potrzebuie rzeczy:
Jesli to sprawisz—będzie chłopek nie bez grzeczy»
Pach. Cos Waszmosc, Mosc Pan więcey dostac roskazuiesz?
Pan. Jak by nieznał zwyczaiu mego, tak żartuiesz,—
Kup kwartę mocney wodki.
Pach. Za iakiego szatana?
Pan. Za pieniądze, ktores wziął był przedtym od Pana.
Wszak ze tam masz co ieszcze.
Pach. Czy w worku dziurawym?

Pan. Tak się z panem obchodzisz! tak iestes ciekawym,
Ze sobie ze mnie szydzisz!»

Pan запрещаетъ слугѣ такъ шутить и наконецъ бьетъ его. Слуга обѣщается всё исполнить и Pan самодовольно говоритъ:

«Bity dwa razy dobry»—ktoś powiedział.
J ia o tym przysłowiu dawno przedtym wiedział.
Skoro chłopa obuchem wyrepetowałem,
Zaraz do usług moich prętszego vznałem;
Bo y nogi mu służą lepiey niżli komu:
Teraz wyszedł, a iuz się powraca do domu.
Masz ze, pocom cie posłał?

Pach. Całym niosę dzbanem.
Będę się miał dziś dobrze z Waszmoscią Mosc Panem.

Pan. Naley, braszku, co prędzey. Koloruc pięknego,
Ale nie wiem, czy bedzie smaku podobnego...
Chłopie! a toz to wodka!..

Pach. Tak iest, Moscy Panie—
Wodka iest, a nie woda, bo na twe żądanie
Z rzecki czerpał, nie z rzeki».

На объясненіе *Pana*, что онъ «po wodkę posłał przepaloną» *Pachołek* возражаетъ:

«Mosć Panie, iako zrana słonce uderzyło,—
Nie ustawaiąc w rzeczce tę wodke paliło».

Pan пробуетъ милостиво и заискивающе добиться своего:

«Wiesz, zem wczora zołądek u stołu zepsował
J przetom wonney iakiey wodki potrzebował».—

Но плутоватый слуга безцеремонно напоминаетъ, что вчера ни *Pan*, ни слуги—ничего не ѣли, а послѣ такого стола вода не повредитъ. Не ѣвшій три дня *Pan* съ ужасомъ и гнѣвомъ восклицаетъ:

...«Co ten złodziey kłoci
A mą samą osobę przed ludzmi sromoci»—

и грозится избить дерзкаго: тогда только, говоритъ онъ, «straci rogi, ktore ma od moiego chleba».

Во *второй* интермедіи *Pachołek* разсказываетъ о своемъ баринѣ; это — ощарпаный голышъ:

«Jednak wielki animusz, kaze wina dawać,
Ptaszont, kaplunow, pieczeń dla siebie dostawać.
A czy za diablas kupic, gdy niemasz pieniędzy,
A człowiek się nie może odiąc swoiey nędzy;
Iesli mu nie dostaniesz iak rozkazał czego,
Pewnie się bac obucha musisz zelaznego».

Теперь *Pan* умираетъ съ голоду, но хитрый слуга имѣетъ свой запасъ:

«Ja mam ieszcze swoy zapas: mięsa wędzonego
Mam kawał y portykę mam chleba rzanego.
Więc ia y chleb y mięso uwinę do siana,
A tak sobie dzis będę szydził swego Pana:
Będę iadł iakby siano, w nim sobie smakuiąc,
Panu co w sienie siedzi nie pokazuiąc...
...Wnet obaczycie, co ia urobię yz Panem».

Является *Pan* и спрашиваетъ, готовъ ли обѣдъ. Слуга идетъ справиться и отвѣчаетъ, что еще не готовъ. *Pan* сердится и ворчитъ, что при двухъ слугахъ нѣтъ порядка. Но вотъ онъ замѣчаетъ, что слуга что то жуетъ:

«Co ty zrzesz? patrzayciez go! nic nie odpowiada,
A ty, panie, do nocy czekay tez obiada!
Coz ty zrzesz? iakie mu się pyski nadymaią,
A nic smierdz nie mowi, chociay go pytaią».

Слуга отвѣчаетъ, что у такого барина приходится бѣднымъ

слугамъ ѣсть сѣно, какъ лошади. *Pan*, желая испытать хитрость слуги, проситъ:

«Słuszay, braszku, nim pieczeń zgotowana,
Udziel dla mnie choc trochę z tak smaczego siana».

Слуга отговаривается: «что идетъ бѣдному слугѣ, — не годится ѣсть господину». — «Если тебѣ это сѣно такъ вкусно, то и мнѣ не повредитъ», отвѣчаетъ *Pan*, и слуга уступаетъ, со словами:

«Coz czynic: Panska prosba—drugie rozkazanie! [1])
Prosiłes siana—owoz masz ię, Moscy Panie».

Pan догадываясь о хитрости, отказывается отъ предлагаемаго ему сѣна, говоря, что онъ просилъ не о такомъ. Слуга возражаетъ съ издѣвательствомъ: «если Panu не нравится это сѣно, — то не принести ли лучшаго, которое даютъ не клячамъ, а молодымъ теляткамъ».

Третья интермедія заключаетъ въ себѣ только одинъ монологъ хлопца, другого слуги того же *Pana*. Хлопецъ клянется въ началѣ рѣчи и призываетъ всѣхъ въ свидѣтели своего бѣдственнаго существованія на службѣ у *Pana*: неся жаркое онъ жалуется:

«Ubostwo, chłod, głod, nędza — to nasze potrawy.
Sam diabeł takie widział dziwy, anie sprawy.
. . . Jesli nieziem, to upadnę do cięszkiey niemocy:
I teraz iuz nie mogę chodzic o swey mocy.
Jesli ziem, to mi szpetnie Pan zato nagrodzi
A skurzę ladaiako kanczukiem wygodzi».

Однако голодъ беретъ верхъ надъ осторожностью:

---

1) Старинная пословица: «Pońska prośba za rozkazanie stoi». Knapski, 1632 г.; Gemmae latinae, Ign. Zawadzkiego, 1688 г.; Flores triliugues, 1702 г. и др. См. Adalberg, Księga przysłów polskich, 1894, str. 376.

«Czego się, błaznie, boisz; trzeba się odważyć
A raz dobrze bankietu mosciwego zazyć.
Gray, braszku, co skocznego, będę iad wesoło»...

Отъ голоду и страха у него—

«Nie tylko nogi, ale i zęby iuz skaczą.
Skoczniey ieszcze, braciszku, prędziey się iesc będzie,
Więcey nogom y zębom ochoty przybędzie.

Все съѣдено, хлопецъ обтираетъ губы: но какъ бы не пожалѣть послѣ объ этомъ? при мысли «zem spetnie iegomosci oszukał głodnego» — хлопецъ чувствуетъ, какъ будто бы проглотилъ паука:

«Przed tym nogi, a teraz skura na mnie skacze».

При каждомъ звукѣ онъ дрожитъ, какъ въ лихорадкѣ. Кто то кашлянулъ, — ему слышится голосъ господина:

«Zdechłem od strachu, poty kres zywota mego,
Nie uydę dzis kanczuka, biedny, tatarskiego».

Въ *четвертой* интермедіи наступаетъ развязка. *Pan* бранитъ слугъ, зачѣмъ долго не несутъ pieczenia. Слуга докладываетъ, что нѣтъ ни хлопца, ни обѣда. *Pan* приказываетъ найти виновнаго и тащить за чуприну. Хлопецъ приведенъ, и происходитъ слѣдующій разговоръ:

Pan. Chłopczyku, kedys bywał?
Chł. Niedalekom bywał.
Pan. Gdzie pieczenia, o ktoreyem długo oczekiwał?
Chł. Co Waszec Mosci Panie?
Pan. Gdzie pieczenią schował?
Chł. O co pyta Jegomosc?
Pan. Jak bys nie poymował,
O co pyta Jegomosc, wszak wiesz, coć kazano!
Gdzie iest pieczenia, ktorą nagotowac dano?

Chł. Co powiadasz, braciszku?
Pan. Pewnie zaszedł w głowe,
Czy iuz, wicielec, y słuch stracił y mowe:
Nie rozumie iuz złodziey ięzyka Panskiego!

Но притворство не помогаетъ хлопцу, Pan упорно допытывается и хлопецъ разсказываетъ цѣлую вымышленную исторію о томъ, какъ исчезло жаркое: уже онъ несъ его, «przygotowawszy... y sokiem oblawszy», но вдругъ увидѣлъ «brzytkiego szatana»:

«Nimem go ieszcze zoczył, po smrodzie poznałem,
Ktory taki, ze z diabłem potkac się wnet miałem.
Obaczywszy ze zły duch, znak krzyża swiętego
Uczynie, odganiaiąc diabła przeklętego,
Ale on stał na mieyscu, nie idąc od proga,
A v mnie ledwie dusza została uboga.
Otworzywszy paszczekę rżadu (?) piekielnego,
Krzyknie na mię, dobywszy głosu straszliwego:
«Chłopcze!» Ja mu odpowiem: «co mosc Panie Diable?»
— «Stoy tu, nie dobywaiąc ni noza, ni szable,
«Marnie zginiesz, iezeli porwiesz się do broni,
«Zaden ciebie nie moze z tey ratowac toni:
«Albo cię tu ziem zaraz, albo ty ziesc musisz
«Tę pieczenią, iezeli o zdrowiu sie kusisz!»
Piknęło tu przezemnie strasznie, Mosci Panie,
Kiedym tak niespodziane przeiął roskazanie.
Tu, nic wygrac nie mogąc, przystąpiwszy blisko,
A do nog szatanowi upadaiąc nisko,
Pięknie ukłoniwszy się, tak do niego mowie:
— «Idzie, Mosć Panie Diable, tu o zdrowie moie—
«Jesli ziem tę pieczenią—kres zywota mego,
«Bo muszę przysc na ręce Pana surowego!»
Ale on mi straszliwym głosem odpowiedział:
— «Cyt, złodzieu, a czyń to zaraz, com powiedział!»—

Ziadłem ią, Moscy Panie, gwałtem przyc‹i›sniony,
Z zadney zgoła ratunku nie doznawszy strony.
Chciałem troche nędznego zywota przedłuzyc,
Abys mię mogł do posług swoich więcey użyc».

Pan произноситъ судъ, достойный Соломона:

«Ześ ziadł, chłopcze pieczenią, gwałtem przycisniony,
Jescze moze ten tobie grzech byc odpuszczony;
Ale czemuś smiał, chłopcze, z diabłem disputowac,
A tak smiało z tak chytrym duchem rosprawowac?

— Дьяволъ хитеръ и можетъ обмануть любого мудреца. Такая смѣлость—не къ лицу хлопцу. *Pan* обращается къ *Pachołku*, предлагая отвести хлопца «do alkierza» и наказать канчукомъ татарскимъ.

Заканчивается интермедія обращеніемъ къ ученикамъ — зрителямъ:

«I wy, chłopcy, po grzbiecie brac dobrze będziecie,
Jesli w rzeczy ‹z› mądremi smiało się wdaiecie».

Нельзя сказать, чтобы изложенныя здѣсь интермедіи отличались особыми выдающимися литературными достоинствами: стихъ ихъ неровенъ, риѳмы «ученическія» (bacalaureae) — на *-ego*, *-ać*, *-ał* и т. п. Кое гдѣ—въ употребленіи *пословицъ*—отзывается слѣдъ той же школьной обстановки и ученической (а м. б. и учительской) руки: въ *пятой* интерлюдіи первой рукописи (*Разн.* Q. XIV № 30) читаемъ: «kochaymy się, jak bracia, a rachuymy się, jak żydzi»[1]), или тамъ же, въ *четвертой* интерлюдіи: «nie miała baba kłopotu y kupiła prosię»[2])—эту же пословицу находимъ въ сборникѣ «Adagia ex variis autoribus selecta et ad usum roxolanae iuventutis tradita. Anno D-ni 1724»,

1) Ср. «Miłujmy się jako bracia, a rachujmy się jako żydzi», Knap. 1632 г., Flores, 1702 г., и друг.; Adalberg, op. cit. 310.

2) См. то же: Knapski, Flores и др. Adalberg, ibid. 8.

Рукоп. Церк. Арх. Муз. Кіевск. Дух. Акад. № (Муз. 533), и въ другихъ аналогичнаго состава сборникахъ пословицъ, составлявшихся съ учебными цѣлями въ польскихъ, а затѣмъ и въ русскихъ школахъ. То же можно сказать и о пословицѣ «Pańska prosba—drugie roskazanie», во второй интермедіи рук. И. П. Б., *Разн.* Q. XIV, № 10: её встрѣчаемъ въ сборникѣ «Adagia» 1724 г. въ видѣ: «Pańska prozba za rozkazanie = iubere qui potest, ubi rogat, imperat».

Но не съ этой стороны представляютъ для насъ интересъ выписанныя выше интермедіи, а главнымъ образомъ со стороны содержанія, со стороны сюжета и его разработки: здѣсь въ польскихъ интермедіяхъ мы находимъ точку соприкосновенія между старопольской и русской народной комедіей. Имѣемъ въ виду «Камедь», представлявшуюся въ г. Торопцѣ и изданную отчасти М. И. Семевскимъ [1]) и сценку «Баринъ и слуга» — А. Можаровскимъ [2]).

Мы уже однажды касались «Камеди» и дали посильныя разъясненія и анализъ этой любопытной пьесы [3]). Теперь, располагая нѣкоторыми новыми данными, сообщимъ здѣсь ту часть ея, которая представляетъ наибольшій интересъ. Предварительно замѣтимъ, что «камедь», представлявшаяся въ г. Торопцѣ Вас. Кириловымъ Михайловымъ, по прозвищу «Клишиха башмачникъ», сохранилась въ рукописи, послужившей М. Семевскому для обѣихъ его статей, переданной затѣмъ П. В. Шейну, который разрѣшилъ намъ еще въ 1897 г. снять съ нея копію.

Полное заглавіе оригинала: «Описаніе всѣхъ современныхъ увеселеній и забавъ жителей г. Торопца, сдѣланное на мѣстѣ учителемъ Торопецкаго уѣзднаго училища, колл. асс. Габріель

---

1) М. И. Семевскій, «Торопецъ, у. городъ Псковск. губ. 1016 — 1864 г.» Очеркъ, Спб., 1864, 45 — 46 и *его же*: «Торопецъ». Библ. для чтен. 1863, № 12, 1 — 40.

2) А. Можаровскій, Очерки жизни крестьянскихъ дѣтей Каз. губ. Труды этн. отд. М. Общ. Естествознанія Антропологіи и Этнографіи IV, 115.

3) В. Перетцъ, «Кукольный театръ на Руси», 94 — 105.

Іосифомъ Тышецкимъ, съ рисункомъ его же работы, изображающимъ панораму г. Торопца съ юговосточной стороны за озеромъ Соломино». Г. Торопецъ, Февр. 1863 г.» Эпиграфъ «Что вѣдалъ — всё повѣдалъ». На л. 29 подпись Тышецкаго и дата 1863 г. Ни разу не называя автора этой рукописи, М. И. Семевскій пользуется имъ въ своихъ трудахъ о г. Торопцѣ, лишь кое-гдѣ сокращая и опуская подробности. «Камедь» помѣщается на л. 15 до л. 25 об. рукописи Тышецкаго.

Сцена съ участіемъ барина и слуги — представляетъ собою XI явленіе «камеди».

Господскій домъ. Выходитъ баринъ съ трубкою и кричитъ[1]):

Б. «Ванюшка, сукинъ сынъ, слуга новый!
В. Чего изволите, баринъ голый?
Б. Какъ, сукинъ сынъ, развѣ я голый?
В. Нѣтъ, баринъ добрый.
Б. Поилъ ли ты коня?
В. Поилъ, баринъ.
Б. Отчего же у него губа суха?
В. Оттого, что прорубь высока.
Б. Дуракъ, ты бы подсѣкъ.
В. Я чего досѣкъ,—
Всѣ четыре ноги прочь отсѣкъ,
А за хвостъ взялъ
И подъ ледъ подоткалъ.
Б. Дуракъ, она захлебнется!
В. Нѣтъ, баринъ, получше напьется.
Б. Сукинъ ты сынъ! Мошенникъ, много-ли у меня осталось коней на конюшнѣ?
В. Охъ, баринъ, а двѣ стоятъ, да и тѣ едва дышатъ.

---

1) Далѣе слова каждаго дѣйствующаго лица обозначаемъ буквами, чего въ рукоп. Тышецкаго нѣтъ.

Б. Сукинъ ты сынъ! Ты мнѣ всѣхъ коней измучилъ! Пошелъ, позови прикащика! (*Приходитъ прикащикъ:*)

П. Цаго изволите, баринушка?

Б. Поди сюда!

П. Недосугъ, баринушка; курята недоеныя, а коровы на нашести сидятъ.

Б. Вотъ сукинъ сынъ! Кто жъ курятъ доитъ, а коровъ на нашесть сажаетъ? Поди сюда!

П. Сейчасъ, баринушка!

Б. Ну, братецъ ты мой, я нонѣшній годъ на дачахъ проживалъ, домашнихъ обстоятельствъ не зналъ. Каковъ у насъ ноньче хлѣбъ родился?

П. Не знаю, баринушка; я старый то хлѣвушко свалилъ, а новый постановилъ.

Б. Дуракъ, я тебѣ не про то говорю.

П. Это бал, баринушка, я не въ томъ Вамъ сказываю.

Б. Я тебя что спросилъ?

П. А вотъ, баринушка, что: слухай, баринушка, я буду молцать.

Б. Ну, ну, говори, сукинъ сынъ!

П. А вотъ, бая, баринушка, что: хлѣбъ отмѣнно хорошо родился, колосъ отъ колоса—не слыхать человѣчьяго голоса, снопъ отъ снопа — цѣлая верста, а скирда отъ скирды — день ѣзды.

Б. Хорошо! Куда же ты этотъ хлѣбъ подѣвалъ?

П. Слухай, баринушка: дѣвкамъ сѣннымъ да вуткамъ сѣрымъ сто цетверцей.

Б. Хорошо! Еще?

П. Коровамъ да свиньямъ, да придворнымъ вашимъ людямъ сто цетверцей.

Б. Хорошо! Далѣе?

П. Бабамъ старымъ, да ребятамъ малымъ — сто цетверцей. Вотъ и весь хлѣбъ.

Б. Хорошо! Куда жъ мы дѣнемъ этихъ бабъ? Въ люди отдать—

не возьмутъ; живыхъ закопать въ землю — земля не приметъ!

П. Цѣмъ въ землю копать, такъ лучше на аршинъ продать.

Б. Ты дуракъ! Нежели ихъ на аршинъ продать, такъ лучше всѣхъ разомъ даромъ отдать.

Прикащикъ совѣтуетъ лучше старыхъ бабъ переварить на молодыхъ — и слѣдуетъ сцена, иллюстрированная народной картинкой половины XVIII в.[1]), не интересующая насъ въ настоящемъ случаѣ. Сцена, выписанная изъ Торопецкой «камеди»— не есть что либо единственное: варіанты ея извѣстны и въ Терской области и въ Казанской губ. Наиболѣе близкой къ Торопецкой является интермедія, записанная А. Можаровскимъ (стр. 115); она повторяетъ въ сокращеніи тоже самое:

Баринъ. Аѳонька!

Слуга. Чаво, сударь?

Б. А что ты у моихъ крестьянъ былъ?

С. Былъ, сударь.

Б. А что они хорошо живутъ?

С. Хорошо.

Б. А какъ хорошо?

С. На семь дворовъ одинъ топоръ.

Б. Чего?! Чай въ одномъ дворѣ семь топоровъ?

С. Точно такъ, сударь.

Б. Такъ какъ же?

С. И то, и другое, сударь исправно.

Б. Аѳонька!

С. Чево сударь?

Б. *Ты моего коня поилъ?*

С. *Поилъ.*

Б. *А что у него губа-то суха?*

---

1) См. нашъ «Кукольный театръ», 102; Ровинскій, Русскія народныя картинки, I, 440—41.

С. *Колода, сударь, высока.*
Б. *Ты бы обрубилъ!*
С. Я и такъ, сударь, *всѣ ноги отрубилъ.*
Б. Такъ ты коня извелъ!
С. Нѣтъ, сударь, на живодерный дворъ отвелъ.
Б. Онъ значитъ пропалъ?
С. Нѣтъ, сударь, онъ въ дѣло попалъ.
Б. Аѳонька!
С. Чаво, сударь?
Б. *Ты на моемъ хлѣбѣ былъ?*
С. Былъ сударь.
Б. *А что онъ хорошъ?*
С. Хорошъ, сударь.
Б. А какъ хорошъ?
С. *Колосъ отъ колосу—не слыхашь голосу, конна отъ конны—три дня пзды.*

А. Можаровскій сопоставляетъ Аѳоньку съ сказочнымъ Иванушкой—себѣ на умѣ, а въ баринѣ видитъ отраженіе бытовыхъ чертъ. Безспорно, и въ Торопецкой, и Казанской сценкахъ бытовыя черты слишкомъ ярки и замѣтны, чтобы можно было ихъ отрицать. Но, думается не въ нихъ сущность дѣла: самая форма діалога, идея представить *придурковатаго барина*, обманываемаго издѣвающимся надъ нимъ слугою — свойственна и западноевропейскому старинному театру[1]) и, какъ мы видѣли — старопольскому. Особенно любопытнымъ является то обстоятельство, что торопецкая «камедь» сложилась, внѣ сомнѣній, подъ воздѣйствіемъ вертепной драмы, осложненной и у поляковъ и у бѣлоруссовъ и малоруссовъ—рядомъ бытовыхъ сценокъ, находящихся сродни, точнѣе—въ генетической зависимости отъ интермедій, которыми пересыпалось дѣйствіе мистеріи и школьной драмы. Отзвуки вертепной драмы настолько сильны въ Торо-

1) Морозовъ, Исторія р. театра, I, 10.

пецкой «камеди», что мы находимъ въ ней и Ирода, повелѣвающаго избить младенцевъ, и тѣнь плачущей Рахили. Чѣмъ дальше отъ западной границы, тѣмъ менѣе шансовъ было на сохраненіе этихъ подробностей: терскіе и казанскіе любители театра изъ народа усвоили себѣ только бытовыя сценки, опустивши осколки главнаго зерна пьесы.

Въ свою очередь, для объясненія формы діалога между барином и слугою — небезполезны приведенныя выше польскія интермедіи, и быть можетъ со временемъ обнаружатся и промежуточныя, связующія звенья между русскимъ народнымъ діалогомъ и польской интермедіей. И тогда — и въ области исторіи театра станетъ невозможной мысль, что будто бы старину «взаимодѣйствіе между книжною и народною словесностью было весьма слабо» какъ полагалъ г. Морозовъ (Ист. р. театра, I, 24).

VI.

Для будущаго историка польскаго и польско-русскаго театра XVII вѣка, безъ сомнѣнія, будетъ полезно ознакомиться поближе съ тѣмъ матеріаломъ, который заключается въ сборникѣ разныхъ пьесъ на латинскомъ и польскомъ яз., хранящемся въ Импер. Публ. Библіотекѣ подъ шифромъ *Разнояз.* Q. XIV, № 10, Вѣроятно, позднѣйшія статьи внесены въ этотъ сборникъ не позже 1698 г.

Содержаніе сборника таково[1]): «Filius prodigus», драма представленная въ коллегіи оо. іезуитовъ, въ Ольмюцѣ 1661 г.— программа и одна сцена (л. 110 об.—111 об.).

«Progymnasma» — краткая драма предъ началомъ ученія, на латинскомъ яз. (л. 159 — 164). На л. 163 отецъ ведетъ сына

1) Отмѣчаю лишь важное для исторіи театра.

въ школу и представляетъ Аполлону; *Rusticus parens*: «Podzi synku do szkoły»...

«Bellona a Pallade triumphata»—въ польскихъ стихахъ (искушеніе Авраама Богомъ убить Исаака), л. 178.

«Filius prodigus» 1655 г.; программа, пять актовъ, «Acolastus», л. 194.

«Tragedocomedia o Josaphacie, krolewicu Indiyskim» — того же приблизительно времени, только программа; интермедіи только обозначены, но не включены, л. 224 об.

«Syn marnotrawny» — программа, л. 236 об.

«Syn marnotrawny» — другая программа, л. 237 об.

«Władysław Jagiełło, krol polski», послѣ перваго акта должно было быть «intermedium diabłow», но здѣсь это только обозначено, интермедій нѣтъ, л. 238 об.

«Daniel do iaskini lwow wrzucony y tam obiadem, przez Abakuka przyniesionym, posilony, ktory był figurą Nayświętszego Sakramentu, Reprezentowany w dzień B. Ciała od szlach. Młodz. Stud.» — Пьеса въ польскихъ стихахъ, 4 акта, л. 247.

На л. 255—256 польскія интермедіи.

«Władysław Jagiełło», представленный 1663 г. 24 мая въ честь битвы подъ Грюнвальдомъ, л. 310 — 325.

На л. 345 интермедія къ какой то пьесѣ о грѣхопаденіи Адама и Еввы, дѣйствующія лица—Rusticus бѣлоруссъ и Aulici.

Въ самомъ концѣ сборника — интермедіи о господинѣ и слугѣ, которыя выше нами изданы въ извлеченіи.

Здѣсь мы остановимъ вниманіе на интермедіи къ пьесѣ «Władysław Jagiełło», представленной въ 1663 г.; она находится на л. 325 об. и относится къ 5-й сценѣ пятаго акта. Дѣйствующія лица—нѣмецъ и татаринъ, при чемъ послѣдній говоритъ на ломаномъ малорусскомъ языкѣ:

Tatarzyn poyma Niemca.

Tar<tarus>. Hała, hała, hała, kisim, kisim.

Ger<manus>. Quater, quater, mey bruder, quater.

Tar. I durna twoia bachmat, pokin tyraz za puk,
Bo wze neuwoydet twoia hetych to ruk.
Ger. Sinwu gin wen fer fek.
Tar. I ot durna twoia sobak, iak medwet kosmata,
A wołosy, iak hrywa v moioho bachmata.
Ger. Her tatar, der daron dyak.
Tar. O, sobak, zaraz moia wsadyt tebe u miech.
Ger. Her tatar, her tatar, her tatar!
Tar. Czemu durna twoia Iwan, iak sobaka breszesze.
Budet twoia prosycsa zaraz ze chorosze,
Bo moy hetoyto kiczuk uczyt howoryty
Ponaszemu, koli on pocznie koho byty.
Ger. Quater, quater, mey bruder, quater.
Tar. Z dywa mnie nie wuydet, czy heto skoronaia (?)
Jakaia (?) czy pak ona iest koza nowaia (?).
Boy me[1]) iak baczy hetom to kiczukom moia,
Szczo poczuiet dobre y poskrobetsa twoia.
Ger. M$\bar{s}$c Pan Tatar, zmyłuy się, nekcey go mortowac,
Chciey się go nademną ty trochę ulitowac.
Tar. O iak hutko pludracz twa nauczyusa mowyty,
Budet moia yznowu tebe, kudłacz, byty,
Szczob mne y kurasz, iak mowu, pokazau,
I vsie swoie skarby mnie chutko oddawau.
Ger. Moy Pan Tatar, ia go ne umiem, iako tu mowic
Po waszemu tatarsku, ani popolszkowic,
Iago rodem z dalekich z nemeckich iest kraiow,
Nefem waszych mow, ani obyczaiow.
Tar. Nepytaiet w tebe moia, iaki mow masz,
Tolki twoia mnie daway vseniok kurasz.
Ger. Prafdę powiadam tobie, ze ne znam, co kurasz,
Jesli kokosz tobie treba, iago nemasz.

---

1) М. б. слѣдуетъ читать: boyuce?

Tar. Neto, sobak, twoia iest kurasz, szczo ty kazesz!
Os zaraz moia tobie z kieszeni vkazesz.

Ger. Nie iest kurasz, Pan Tatar, to, ale pinendzy,
Gdybym ia teraz ich miał, nie bylbym v nendzy.

Tar. Jak szczo? to twoia mnie nechoczet y skazaty?
Zaraz ty poczniesz o vsiem, iak baczu, spewaty,
Koli pocznet hasity moia tatarkoiu,
Ne zakryietsa twoia od mene skorhoiu.

Ger. Oy, oy, pan Tatar, z tego ruczny ciem y piię
Ja y na tym swiecie chociay nendzny zyię.

Tar. Jot, durna twoia sobak, gde tu ma byt kurasz.
I teb by hoło było, iak nyczoho nemasz.

Ger. Nemasz go tu pienedzy, iedno tut iest puk,
Ia⟨k⟩ strelisz z ioho, to narobi huk.

Tar. Pokazysz, twoia sobak, szczo heto za puk,
Niechay moia nauczycsa z twoich hetych ruk.

Ger. Skoro wesmiesz tego piseczku czarnego,
A iak mak malego y tez drobniutkiego.

Tar. Pokazysz, twoia sobak, toho to piaseczku
Jszczo twoia kazet mnie drobnoho, iak maczku.
Vsie v was durnoie, czy sazu mnie twoia
Vkazuiet, czy pak mak, ne moze znat moia.

Ger. Ale go to ani mak iest, ani tez piaski,
Tylko twoiey, pan Tatar, potrzeba tu laski.
Ja tobie obiecuię wszytko to pokazac
I iak ty masz z niey strelac, dobre chce rozkazac.

Tar. Vkazysz twoia, choczet moia nauczytsa.

Ger. Ja go dobre ukazę, mozesz wyuczytsa.
Oto twoia, Pan Tatar, rucznie w ręce wziąwszy,
I tego to czarnego piaseczku wsypawszy,
Wrzucic olowki mali y tez okrągluski
V tego dziurki pobic tymito drewniuski.

Tar. Pukay ze!

Ger. Ale iesce potreba ten nakręcic koleczki
I przylozyc do tego ten mali kurecki.
Tar. Zachoteu twoia sobak kurki y tut iesty,
Vperot bude Kasim na hetym ze miesty.
Ger. Ne te to są kureczki, Pan Tatar, co iadaią,
Ale owo tego, co go tu prykladaią.
Tar. Stuj, stoy, ne pukay, moia hde bude stoiaty,
Vperot twoia toie maiet vkazaty. ||
Ger. об. Owo tu, Pan Tatar, stan, iako ia wystrelę,
Patr go, a na tym mieyscu stoy wedle mnie smiele.
Tar. Twu, twu, iak od hetoho dymu spuzausię,
Szczo moia y na nokach ne vstoiausię.
A sam sobak czy w dym tohdy obwernuusię,
Kol ia na zemli od strachu perevernu<u>się.
Znaydet moia pludracza ieszcze drukoho,
A ne pozwolit iomu dela takowoho.
Ne budet moia bawytsa, poydet szukaty,
Azali znow pludracza hde mozet zdybaty.

Если не ошибаемся,—татаринъ въ интермедіяхъ появляется очень рѣдко, какъ и нѣмецъ. Въ русскихъ народныхъ представленіяхъ мы встрѣчаемся съ этими персонажами только въ «Петрушкѣ» (См. нашъ «Кукольный театръ на Руси», стр. 83 и слѣд.) хотя, нужно оговориться — старинныя интермедіи очень любятъ выводить въ шутовскихъ роляхъ инородцевъ, ограничиваясь преимущественно евреями и цыганами, иногда сводя въ одной сценѣ и тѣхъ и другихъ (См. Brückner, Archiv fur slav. Philol. XIII, 227—231, рук. И. П. Библ. *Польск.* Q. XIV, № 12, л. 13, «Cingarus filium commendat Judaeo»).

VII.

Особенно любимыми и типичными фигурами въ старополь-

скихъ интерлюдіяхъ, а затѣмъ — и въ русскихъ пьесахъ конца XVII и начала XVIII вв. является чортъ, затѣмъ Вакхъ (Бахусъ) и рѣже въ русскихъ (въ видѣ нищаго) пилигримъ-путникъ.

Дьяволы — съ рогами и хвостомъ вооружены были вилами, мѣрой горящей смолы, мѣшкомъ пепла, и являлись для похищенія грѣшной души въ адъ[1]); иногда они грубо острятъ и издѣваются надъ своею жертвой, напр.:

Діаволъ 1: Поди, братъ, къ намъ въ гости!
Діаволъ 2: Загремятъ въ васъ кости.
Діаволъ 3: У насъ всего много —
Діаволъ 4: Житье не убого!

А главный, Плютонъ, предостерегаетъ умирающаго царя Целюдора, какъ бы ему отъ адскаго веселья не взбѣситься[2]).

Бахусъ — рисуется веселымъ грубоватымъ молодцомъ, любящимъ выпить и угостить; самъ себя онъ рекомендуетъ такъ:

«Бахусъ на бочке сидитъ с виномъ да с пивомъ,
Не с ыным с чемъ, толко съ пьянымъ дивомъ».

Онъ по предложенію Юпитера подноситъ всѣмъ богамъ по полной склянкѣ[3]). Онъ пріѣзжаетъ на бочкѣ на свадьбу героя пьесы, поздравляетъ его и распоряжается угощеніемъ — «перво самъ выпьетъ, потомъ и имъ (т. е. жениху и невѣстѣ) подноситъ:

«Наше то есть дѣло наливати чарки,
Будут у меня в руках стучати j склянки
Прежде бо всѣхъ васъ аз так испиваю,
Новую вам пѣсню нынѣ воспѣваю».

Этотъ Бахусъ на бочкѣ знакомъ старинным русскимъ са-

1) K. W. Wójcicki, «Teatr starożytny w Polsce», I, 74, 96.
2) См. наши «Памятники русской драмы эпохи Петра Великаго», 75.
3) Тамъ же, 88 и 369 стр.

типическимъ и забавнымъ картинкамъ. На одной изъ нихъ половины XVIII в. находимъ слѣдующее: «два голые Бахуса въ виноградныхъ вѣнкахъ, сидятъ другъ противъ друга, верхомъ на бочкахъ; одинъ другому наливаетъ въ бокалъ вино».... [1]); эти фигуры голаго Бахуса, какъ замѣчено Ровинскимъ, скопированы съ печати, пожалованной Петромъ Великимъ Донскому войску: на этой печати былъ представленъ голый казакъ, сидящій на бочкѣ; въ правой рукѣ его — ружье, въ лѣвой — чарка [2]).

Что касается Пилигрима, то этотъ герой интерлюдіи также давно отлился въ опредѣленный типъ. Путники, возвращавшіеся изъ странствованій по святымъ мѣстамъ — изъ Палестины, Рима, Компостельи, Лоретта, часто пѣли пѣсни о чудесахъ святыхъ и, не скупясь, прибавляли значительную долю вымысла. Мы находимъ пилигрима въ вертепномъ дѣйствѣ, въ интермедіяхъ Bacchanalia 1640 г., Pielgrzym i Pątnica, Mięsopust 1622 г., гдѣ эти странники являются лгунами о своихъ путешествіяхъ и даже подвергаются посмѣянію и побоямъ за продажу фальшивыхъ реликвій [3]).

Эти три типа являются соединенными въ одной пьескѣ, до сихъ поръ не обращавшей на себя вниманія ученыхъ. Въ виду того, что типы эти нечужды и русской старинной драмы, для объясненія ихъ считаемъ не лишнимъ издать и эту пьесу, къ сожалѣнію не вездѣ достаточно разборчиво написанную. Имѣемъ въ виду рукопись Имп. Публ. Библ., *Разн.* О. XIV, № 6, изъ собранія Залускаго, составленную въ концѣ XVII и нач. XVIII в. и заключающую въ себѣ «Carmina Sacra et profana», какъ значится на обложкѣ. Содержаніе рукописи вкратцѣ таково: «Lament przy grobie na wielki piątek» въ польскихъ стихахъ (л. 1), Dia-

1) Ровинскій, Русскія народныя картинки, т. I, стр. 322.

2) Тамъ же, т. IV, стр. 230 рисунокъ печати см. Чтенія Моск. Общ. Ист. и Др. Р. 1846, IV, 142.

3) Wójcicki, op. cit. I, 45, II, 19 и слѣд. Ср. пѣсню, попавшую въ Новиковскій Пѣсенникъ, ч. IV, № 192, наши Изслѣдованія и матеріалы, т. I, ч. 1, стр. 192.

логъ въ стихахъ о пророкѣ Иліи, причемъ дѣйствующими лицами являются: Helias, Megera, Tintinellus, Angelus 1-mus, 2-dus, Cathechista (лл. 8 — 13); pro conservanda valetudine nota (16), анекдоты на польскомъ языкѣ (л. 19 и сл.), далѣе — Encomium Ioannis Baptistae; на л. 38 — 42 діалогъ, и монологи, издаваемые ниже, разнаго содержанія стихи на латинскомъ языкѣ, Declamatio ad Christum nascentem (62 об.), epigrammata varia sacra; на послѣднемъ 65 л. — «ad Christum in praesepio».

Въ интересующемъ насъ діалогѣ — точнѣе собраніи моноложовъ — сначала выступаетъ Бахусъ, поздравляющій публику съ окончаніемъ поста[1]), за нимъ является Пилигримъ съ новостями, разсказывая небылицы; за симъ слѣдуетъ его бесѣда съ дьяволомъ, послѣ чего онъ убѣгаетъ; діаволъ приходитъ съ докладомъ къ своему начальнику, Люциферу, разсказывая о своихъ успѣшныхъ дѣйствіяхъ противъ грѣшнаго человѣчества, а также и о неудачахъ[2]).

л. 38. Bachus ad bibulos.

O, bibe dives, non multo tempore vives!
Pomaga Bog, przezacna kochana drużyno!
Nie chciałem cię ominąć, przechodząc tu mimo,
Oznaymuiąc ći, że iuż następuią czasy,
Kiedy . . iszy[3]) nie będą iadać tylko kwasy.
A iezeli przed ktorym dwie zupełne stoią
Na przywitaniu niechay iedna będzie moią.
Bog day, żeś był zdrow zawsze, moy miły są‹siedzie›
I ten co ze mną często spełniac kufel będzie.
Sklenic, co dla potrzeby swoiey Panowie miewaią,
Niechay teraz co prędzey wszystkich dobywaią.

1) Ср. изданныя нами «Скоморошьи вирши» 1898 г. Спб.

2) ‹ › заключаютъ въ себѣ поставленное нами по догадкѣ; многоточіе — неразобранное въ рукописи.

3) Первоначально стояло «ludzie», но зачеркнуто и надписано слово, вполнѣ не разобранное нами.

Niech przerwą obyczaiow Bachusa cichego,
Zażywaiąc, co Bog dał, z ludźmi dobra swego.
Pięknać to, kiedy miotkiem[1]) sobie podpiiaią,
Bo się im we łbie oczy, iak kotom błyskaią.
Ey teraz kubki trząsać, teras czas tancowa‹ć›,
Towarzystwo, teraz się czas bankietować.
Na łozach leząc, pięknie y miękko usłany‹ch›,
Uzywać niezawadzi potrawek wybranych.
Hoyże, hoyże potym zas głośno pokrzyku‹iąc›,
Kozdą pełną choć wielką duszkiem w‹ychylaiąc› (?).
.....dszy się do gardła biezec ka... ać....
....Muzykę iż wdzięc .....[2]) ||
л. 38 об. Nie frasuycie się a bądzcie weseli
Nie inaczey, iak w niebie bywaią Anieli.
Szczęsliwy, co obyczaiow moich nasladuie
I małżonce Cenerze mey się conformuie.
Kto nas dwoyga nie lubi, u tego Wenera
Ożiębnie zkąd owsiana będzie iego cera.
‹N›idoczego takowy niezda się na swiećie,
Bo go iak gnidą iaka prędko śmierć zagniecie.
‹R›adbym was krotofilną tu mową ucieszył,
Lecz przyrodzenie każe, abym się pospieszył
Dla iedney rzeczy: zaśieść Pilatowe mieysce.
Jesli mię co niezaydźie, powrocę śię ieszcze, —
Krotko mowiąc mam pilną drogę do wychodu
Brzuchowi ‹u›lżyc, zebym mogł pić aż do wschodu
Słonca, iutro y potym, zawsze uzyć świata,
Poki przy doskonałym zdrowiu pluzą lata.
‹Gd›y (?) toć ono zbytecznie trąpi moię duszę
Daley iuż trwać niemogę, az poskoczyć muszę.
‹wene›a chodząc rzecze do Bachuska:
...stań ty tu, synaczku, grzeczne dziecię moie,

1) Сначала было: «winem», но зачеркнуто.
2) Листокъ внизу истлѣлъ.

Spełniay za cudze zdrowie, liy przez gardło swoie!
. . .‹przy›znam, ześ iest nie moim wyrodkiem,
‹Gdy bę›dziesz postępował nie inakszym srzodkiem.
‹Żenie rodzi› sokoła sowa, tylko sowę —
. . . . . słyszę ludzi mowę[1]) ||

л. 39. Peregrinus z Nowinami.

Pokoy wchodzącym y temu domowi,
Co tu mieszkacie byśćie byli zdrowi.
Jestem ia Peregrinus asz z nowego swiata,
Kto wiadom Koziey-brody, tamem strawił lata.
Oznaymuię wam wszystkie żywota me sprawy,
Bom rozmaite zwiedźił kąty, takze ławy.
I co wiedźieć, gdźie moie nogi nie bywały—
Jak ołowiane ptaszki po świećie latały.
Wszędzie mi się ku myśli z szczęśćiem powodźiło,
W iedno mieysce iak na śmierć isć mi cięszko było,
A to, gdy mi kazano z tablicą do szkoły:
Wolałem isć, choć głod, mrzeć do pustey stodoły.
Acz ći y w szkole nigdy nie warzą, nie pieką,
Tylko przykro rozgami w zadki często sieką.
Nie wspominam, iak y mnie, spuściwszy na drągi,
Ochłostano dymnicę, vel mowię, grzbiet nagi.
Wam do śmiechu, ale mnie bywało b‹e›z płaczu (?),
Bogdaiem y niesłychał o takim kołaczu.
Z cudzych krain powiem wam kosztowne nowi‹ny›,
Tylko mi przeszkadzaią trochę w gębie ślin‹y›.
W Bryzeliey spiąc robią, ustami siadaią,
Głową po ziemi chodzą, nogi wzgorę maią.

1) Это — обычная пословица въ школьныхъ сборникахъ при учебникахъ реторики. Ср. Nie urodzi sowa sokoła (qualis erat radix, talem sperat fructum) рук. Церк. Арх. Муз. Кіевск. Дух. Акад. № 533, 1724 г.; тамъ же — sowa chocz by pod niebiosa latala—sokołem nie będzie (fortuna non mutat genus), тоже 1726 г.— рук. И. П. Б. Q. XVII, № 260, л. 109, у Adalberga, Księga przysłów, str. 513— едва ли не школьваго происхожденія.

Jazdy tam żadney niemasz, lecz wśiadszy na w⟨rony⟩,
Po obłokach latają gdzie chcą, w ktore strony.
W Egypćie zaś rzekami masło płynie wszędzie[1]),
Na brzegach sery rosną y złote żołędzie.
[W Bononiey widziałem dzwony malowane,
Nad nimi słowa wierszem takowym pisane:
«Kiedy same zadzwonią malowane dzwony,
Tosz na francę kto i..a będzie vleczony.][2])
л. 39 об. W Burgundium w pantoflach srebrnych wroble chodzą,
Zkąd barzo animuszne, az ie za nos wodzą.
Gęsiego tylko mleka z kurzym zazywaią,
Taki ci to tam przysmacki te marchy iadaią.
W Kobylinie, gdy ptacy do gory lataią,
Ludzie, na nie puchaiąc, na doł ię strącaią.
I tom słyszał, że w Padwi są tacy Doktorzy,
Jak tyłem kichnąc trzasną, umieraią chorzy.
Już dopiero pośmierći pulsow im macaią,
Jeśli zgniła wątroba, ztąd więc uznawaią;
I na głowę lekarstwo nowe wymyslili,
By nigdy nie bolała, tako uradzili:
Szyię uciąć przy barkach y krew z niey wytoczyć,
A potym ią w krowincu rzedziuchnym namoczyć.
Orzechy tak tam wielkie, że w iedney łupinie
Sto włochow po morzu ziedźie, a zaden nie zginie.
Kapusta t⟨ak⟩ tam wielka, że z głąbu iednego
Komin będzie, iak wieża z rogu wołowego.
Mury z.erek(?) baranich, burki z oczu kozich,
Łuki ciągną potężne z nozeczek komorzych.
Nuż zaś gdy w Niderlanckie udałem sie kraie,
Cudam tam wielkie widział, co ie więdz Bog daie:

---

1) Ср. сказочныя «молочныя рѣки».

2) Стоящія въ скобкахъ [ ] строки приписаны въ рукописи позже, внизу страницы рукою того же XVII в., но гораздо тоньше; одно слово не разобрано.

Ręku dziewki nie maią, tylko znać gdzie były;
Gęby iako u wyzłow, brzuchy im utyły,
Językami się śieką, zębami strzelaią,
Z czego zrzadka tam panny spełna zęby maią; ||
л. 40. Ktore oczy mażidłem, brwi dźiehciem mushaią,
Azeby czarne były, oto się staraią.
Zkąd twarzy ich kraśnieysze, niźli u Niedźwiedźia,
I szyie ich kształtnieysze, niz ogon u śledźia.
Oczy w stępie chowaią, w puzdra kładą brody,
Gębę w tłomok, tak barzo szanuią urody.
Bywałem ia y w Rzymie, pod samą Warszawą,
Gdźie się chłopi bogacą śianem abo trawą.
Mieszkałem y w Ukrainie, w koncu Lubotynia,
Dla czegom tez tak mądry, iak woytowska świnia.
Chodziłem ia daleko, aż za swiat trzy mile,
Gdziem zazywał wesołey, dobrey krotofile.
Nie nowina mi bywać y w Raiu roskoszy,
Gdziem smaczne iadał iabłka y tłuste kokoszy.
Szedłem y przez Łąkę, gdźie Kaim Abla zabił,
Kędy tez Adam z Ewą społem siano grabił.
A wieciesz, iakiegom ia iest serca? niech ktory
Zemną za łeb sprobuie, — odrę go ze skory.
Biiałem niegdy muchy tak wielkie, iak smoki,
A woł az ogon wznosił, gdym go wziął za bo⟨ki⟩.
Jak prędko z tey śiły urosła mi broda,
Mogłby ze mnie naistarsry zostac woiew⟨oda⟩;
Mogłbym mieć promocyą od zacnego koła,
Ktore śiedzi u tego szerokiego stoła:
Ale wolę iałmużnę wźiąc od niego w droszkę;
Nigdy się to nie wroci, co włozy sie w poszkę.
Pan Bog zapłać, przezacne, za iałmuznę, Państwo,
Boć się muszę do karczmy spieszyc na piians⟨two⟩.||

л. 40 об. Rozmowa Diabła z Pielgrzymem.

Díabeł.

Pielgrzymie, nie widziałeś pana Lucipera?

Pielgrzym.

Jest tu w Czerni, zda mi się, własna iego cera.

Diabeł.

Nie odchodź że, spytam ćię ieszcze o co więcey.

Pielgrzym.

Niechcę z tobą sprawy mieć, ćiebie się boiący.

Diabeł.

Dobrze czynisz, że się mnie, Pana swego, boisz,
Gdy niecnoty z mandatu mego często broisz.
Toc sługa wierny, ktory pełni wolą Panską,
z Boiaźni czyni choćiasz robotę szatanską.

Pielgrzym.

Przepadni przez moc Bozą, szatanie przeklęty,
Mam ia przeciwko tobie gotowy Krzyż święty.

Diabeł.

Pamiętay że, tułaczu, oddam ia to tobie
W piekle, bo tam nie będźiesz umiał brykać sobie.

Pielgrzym.

Twoia to t⟨a⟩[1]) maiętność, Niebo dobro moie,
Jasność kiedy mi świeci, o ogien nie stoię.

Diabeł.

I teraz ci nie wytrwam za to urąganie,
Porwę ćie, nic nie dbaiąc na twoie żegnanie!

Diabeł porwie się do Pielgrzyma, Pielgrzym ućiecze.

1) Проѣдено червемъ; можетъ быть, слѣдуетъ исправить: t⟨eż⟩.

Dyabeł z Relacyą u[1]) Lucypera.

Kłaniam ci się, przezacny Monarchu ćiemności,
Oznaymuięc, com zrobił na ziemskiey niskości.
Azebyś prace moie chciał ukontentować,
Namniey połowicę mąk piekła kondonować,
Bo ty zwykłeś Braciszkom mym fortel nagradżać,
Ktorym na potępienie zwykli ludźie zdradzać. ||
л. 41. Jakem ia wiele tobie nazgromadzał Jencow
Przez ten rok—starych, młodych, Panien y młodźien<cow>.
Millionem pozyskał przez grzech wszeteczenstwa,
A naywięcey, co zyią bez wiary małżenstwa.
Co zywo ośłep idzie tak do tego grzechu,
Choć wiedzą, iako drugich karzemy bez smiech<u>.
Piianicow przez ten czas utopiłem pięć set,
Dusze ich do Judasza zaprowadziłem wn<et>,
Ciała zaś umorzone iedzą teraz błoto (?),
Bo dla kufla stracili pieniądze y złoto.
Czyniłem śię zaiącem, aby mię myśliwy
Goniąc, w domu zapomniał żony urodźiwy,
Aby tak prędzey myślom mogła swym dogod<źić> —
Cnotliwego do siebie młodźiana przywodźi<ć>.
Sto tysięcy zołnierzow zawiozłem wołami
Do piekła, ktore brali z pany <R>otmistrza<mi>.
Dwa tysiąca kosterow nago urodzonych
Nagich nasadzał w ogien, nago pogrze<bionych>:
Dobrze się im wygodzi, bo tak bez odzienia
Będą grzbiet swoy zagrzewać w piekle u
pło<mienia>.
Tyśiąc tez mam szafarzow zdradliwych w swey <mocy>,
Jeszcze zyią, ale ich strzegę we dnie, w nocy.

1) Въ рукописи нѣчто въ родѣ v.

Urzednikow z krawcami million przechodźi,
Co mi ich Bog przysądził, bo z nich każdy złodzi<ey>. ||

л. 41 об. Chłopow tylko robotnych sto mi się dostało,
Ale się ich z Regestru wymazać musiało:
Przy chłopach przywileie trwaią Adamowe;
Lecz ia miedzy nich wrzucę obyczaie nowe.
Bogaczow iest dźiewięć set, ktorzy za zywota
Przezyli dni w roskoszy, bez wszego kłopota.
Cisz lubo przez wszystek czas mieli wielkie gody,
Teraz zebrzą po śmierći u Abrahama wody.
<Z>łych zon miałem bez liczby, alem ie opuścił:
Niechćiałem, aby ie Bog na nas zas przepuścił,
Bo iesli od mężow swych maią dość ochrony,
Przecie na nich krąkaią, iak na sowę wrony;
<B>ałem się ich wprowadźać[1]) do ćiemnego piekła,
Azeby się od ognia każda z nich nie wśćiekła.
Ciągną mężow za brody, nas by za ogony
W piekle często ciągnęły; niechay w nasze strony
<Pr>zystępu wolno nigdy z babami nie maią,
Bo te zawsze, iak boćian, gębami trzaskaią.
Xięzy wolę zaniechać, by exorcyzmami
Nas nie dręczyli, będąc wiecznie między nami.
Szlachty się hurmem do mnie pod tyśiąc ćisnęło,
I teraz by ich ieszcze tym więcey przybyło: ||

л. 42. Alem ich niechćiał przyiąć do naszych przybytkow,
Bo by tam zazywali ustawicznie zbytkow.
Nigdy byśmy przed nimi pokoiu nie mieli,
A niedługo yz piekła uciekać musieli,
Bo gdyby sobie smołą śiarczystą podpili,
Pewnie by nas szablami y strzelbą pobili.

---

1) Ранѣе въ рукописи было «przyprowadzać».

(Byłem tez u Czerwienskiego sławnego Opata,
Ktorego znaczna przez mię potkała utrata;
Bom mu konie pomorzył y wieś dobrą spalił,
Na dwor iego chorobę ustawiczną zwalił.
Więcym go chciał wytrudźić, ale mi Franciszek
Niedopuścił, bo przy nim mieszka iego mniszek.
Niedawno pod Czerwienskiem Laikom ten[1]) zrad‹ził›,
Gdym go w nocy pod klasztor przez Wisłę
p‹rowadził›,
A gdym postrzegł, ze lodu słabego się chroni,
Jam go z koniem wprowadził do głębokiey to‹ni›.
Duszę iego porwałem, iako skoro umarł,
Lecz Augustyn Doktorek z ręku mi ią wyda‹rł›).

Послѣдніе стихи монолога Diabła, отъ словъ «Byłem tez...» до конца, поставленные мною въ скобки ( ), — въ рукописи перечеркнуты на крестъ, какъ неудобные для декламаціи. Чортъ-демократъ слишкомъ чувствительно задѣлъ аббата, и хотя послѣдняго и спасъ св. Августинъ (вѣроятно, патронъ ордена), всетаки стихи казались слишкомъ неумѣстными и соблазнительными для чтенія вслухъ.

Этой интермедіей заканчиваемъ рядъ матеріаловъ для характеристики школьно-народной польско-русской драмы, гдѣ героями являются пастыри, черти, цыгане, путники, слуги и т. д.— персонажи, принадлежащіе къ числу постоянныхъ типовъ. Позже сообщимъ нѣкоторыя данныя по исторіи великорусской драмы начала XVIII ст. и діалогъ-сатиру изъ малорусскихъ нравовъ.

В. Перетцъ.

---

1) Въ рукописи, кажется, здѣсь стоитъ «tez», сверху же надписано: sit.